«Несил» газетиниң китапханасы.

Дине сөйги хакда
Дине даналык хакда

«Чәч» дөредижилик—өнүмчилик бирлешиги.

Ашгабат — 1993 й.

ББК 47 Тур7.
Д47

Диңе сөйги хакда
Диңе даналык хакда.
(Парасатлы пикирлер)

«ЧӘЧ» дөредижилик өнүмчилик бирлешиги.

Ашгабат. 1993.

Только о любви.
Только о мудрости.
(Мудрые мысли)

Редакторы **Н. Хожагелдиев.**
Суратчы **О. Агабаев.**
Техредакторы **М. Монаев.**
Корректоры **Д. Гараев.**

(С) Диңе сөйги хакда. Терҗимеси А. Байрыевицки
(С) Диңе даналык хакда. Терҗимеси Е. Аннагурбаныңкы

«Несил» газетиниң китапханасы

Дине сөйги хакда

Топлан ве терҗиме эден
Ашыргулы БАЙРЫЕВ

ХЕР ЧЕМЕНДЕН БИР ГУНЧА

Сөйги херки ахлагың өзенидир.

П. Шелли

Бирек-биреги сөймек үчин өз-өзүң билен гөрешмек герек.

Ф. М. Достоевский

Сөймек диймек ягшылык этмекдир.

Л. Толстой

Җахылың йыгралыгы, гызың батыргайлыгы чын сөйгиниң башкы аламатларыдыр.

В. Гюго

Чын сөйги диңе башга бир адамың ыкбалы хакдакы алада улашан йүрекде дөрэп билер.

В. Сухомлинский

Машгала дурмушының кешиги ынсаның ахлагыны хас тәмиз эдйәр.

А. Пушкин

Өйленмек өз хукукларыңы ики эссе азалдып, борчларыңы ики эссе көпелтмекдир.

А. Шопенгауэр

Ника сөйгиниң тепбедидир.

Я. Княжин

Аҗалыңкы ялы хич бир алаҗы болмадык ягдайы өйленмек герек.

Л. Толстой

Эгер ялңызлыкдан горкян болсаңыз, онда өйленмәң.

А.Чехов

Ника өзүңи сөйги дердесердинден халас этмегиң серишдесидир.

М. Пришвин

Ника хыжувыңы көшетмәге ярдам эдйәр, йөне сөйгиңи басмага хайырсыздыр.

Акутагава Рюноскэ

Говы зенан дурмуша чыкaнда багт гетирйәр, ярамаз аял болса багта гарашяр.

В. Ключевский

Әр-аял диңе билеликде говы адама өврүлип билйәр.

Л. Фейербах

Намысҗаң адамың машгала дурмушы чылшырымлы болйар, бинамысыңкы велин гүлала-гүллүкдир.

Л. Толстой

Шовлы ника сейрек душ гелйәндигимизиң өзи онуң арзылыдыгына хем-де әхмиетлидигине гүвә гечйәр.

М. Монтень

Сөййән адам дүнйәниң манысына гөз етирип башлаяр.

М. Пришвин

Гелни гөзүң билен дәл-де, гулагың билен сайлап ал.

П. Еремеев

Сөйги леззетли эзъетдир, себәби сөййән адам онуң җебри-җепасына кайылдыр.

Бон

Сөйгиниң еңип болмаян пәсгелчиликлер ялы мөвҗедйән зат ёкдур.

Лопе де Вега

Сөйгиниң әхли зада эмри етйәр: ериң йүзүнде онуң җебринден улы җеза-да, оңа гуллук этмегиң леззетинден улы багтам ёкдур.

В. Шекспир

Сөйги гызамык ялыдыр: нәче гич дегсе, шонча-да уовплудыр.

Җерролъд

Сөйги көпленч акылы барың акылыны аляр, акылы ёга болса акыл берйәр.

Дидро

Деңлик сөйгиниң иң берк эсасыдыр.

Лопе де Вега

Сөййән адамың гахары узага чекмез.

Менандр

Сөйги урша меңзешдир: оны башламак аңсадам болса, дурузмак гаты кындыр.

Менкен

Сөйги дурмушың гүйҗүдир. Сөйги әхли эдеп-экрамың берҗай эдилмегиниң кадасыдыр.

Л. Толстой

Сөйгүсиз өмри мен гүнәли хем-де ахлаксыз хасаплаярын.

В. Ван Гога

Сөйги ахлаклылыгың гүллеридир, адамың сагдын ахлак көки болмаса, асыллы сөйгүси болуп билмез.

В. Сухомлинский

Чын сөйги ахлак дөредижилигидир.

М. Пришвин

Маңа ынан: — ниреде бизи сөййэн болсалар, ниреде бизе ынанян болсалар, багт хем шол ердедир.

М. Лермонтов

Хер бир сөйги келледе дэл-де, йүрекде болса өзүче хакыкыдыр хем-де гөзелдир.

В. Белинский

Сөйгиниң бир сагадында — тутуш өмүр бар.

О. Бальзак

Сөйги өлүмденем, өлүм горкусынданам гүйчлүдир.

И. Тургенев

Ашыклык адама онуң нэхили болмалыдыгыны гөркезйэр.

А. Чехов

Габанҗаңлык башгалара гарайында, өзүңе көп яманлык этмегиң сунгатыдыр.

А. Дюма-оглы

Сөйги дурмушың бейик безегидир. Ол тебигаты гүллемэге, реңклер билен өвшүн атмага, җадылы айдымлары айтмага, аҗайып бөкҗеклемэге межбур эдйэр.

А. Луначарский

Сөймек диймек өзүмиздэки хем-де төверегимиздэки мүңлерче пэсгелчиликлер билен гөрешмекдир.

Ж. Ануй

Эгер сөйгүде достлук, ёлдашлык, умумы бэхбитлер болмаса ол овнукдыр.

Н. Островский

Адамың етен иң пайхаслы зады аяллары сөймек башарныгыдыр, онуң гөзеллигине баш эгмек башарныгыдыр: аяла болан ышкдан земиндэки ähли аҗайып затлар дөрэндир.

М. Горький

Эгер нэче келле бар болса, шонча-да акылың болшы ялы, нэче йүрек бар болса, шонча-да сөйги бардыр.

Л. Толстой

Сылаг-хорматсыз сөйги узага-да гидип билмез, белентлиги-де галып билмез, ол еке ганатлы перишдедир.

А. Дюма-оглы

Сөйгүде өз-өзүңи сөймек достлукда өз шахсы бәхбидиңи арамак ялыдыр.

Ж. Санд

Сөйги әхлиговы, белент, гүйчли, мылайым хем рөвшен затлары дөредйәр.

Ф. Дзержинский

Сөйгиде-де эдил сунгатдакы ялыдыр: башгаларың айдан затларыны окамалы дәл-де, өз дуйян задыңы айтмалыдыр.

Р. Роллан

Сөйгиниң багты херекетдедир: сөйги өзгәни багтлы этмәге тайярлыгында барланылып гөрүлйәр.

Л. Уоллес

Сөйгиниң хакыкы маңысы өз-өзүңи дуймакдан йүз өврүп, өзүңи башга бир «менде» унутмакдан, йөне бу йитирим болмакда хем унутмакда өз-өзүңи тапмакдан ыбаратдыр.

Гегель

Совук гүлкиниң җүммүшинден кувватлы бакы сөйгиниң гызгын учгунларының тапылмагы мүмкиндир.

Н. Гоголь

Сөйүп билйән адам диңе бир өз сөйгүси барада гаты гыгырян адам дәлдир, акыллы киши дуйгусыны сөз биленем, иш биленем аңладяр.

Н. Чернышевский

Сөйги абрай ялы, оны бир йитирдигиң өврүлип хич хачан гайдып гелмез.

Афра Бен

Аяла болан сөйгүси хер ненеңси болса-да, хатда диңе эҗир чекдирсе-де, эркек киши үчин хайырлыдыр, шоларда хем көп гымматлы затлар бардыр.

М. Горький

Хич махал сабрыңы йитирме, ол гапылары ачян иң соңкы ачардыр.

А. Сент-Экзюпери

Сөйги сөйгүли адамыңы өз эсасы хем-де халал хыялларың билен бирлешдирмекдир — онуң (ашыгың-магшугың) үсти билен өз дурмуш максадыңы амала ашырмакдыр.

А. Платонов

Сөймек—сөййән адамың дурмушы билен яшамакдыр.

Л. Толстой

Сөймек—сөййән адамың угрунда гөрешмекдир.

М. Пришвин

Сөйги адамың өз-өзүне хормат гоймагының башгалар тарапындан шөхлелендирилмегидир.

Р. Эмерсон

Хакыкы ынсан сөйгүси диңе бир дуйгуларың нәз-керешмесине, йүрегиң хам-хыялларына дәл-де, эйсем бирек-бирекде адамчылык мертебесини икитараплайын сыламаклыга эсасланып билер.

В. Белинский

Бир адамы гарачыны билен сөййән адам дүнйәни сөййәндир.

Э. Фром

Сөййән адамыңы сөймекден еңил зат ёкдур, йөне сөймейәнлериңи хем аз-кем сөймек герек.

П. Чаадаев

Сөйги багт хазынасыдыр.

Мюллер

Сөйгиниң хемише шол бир нетижеси бардыр: ол тәзе адамы дөредйәр. Мен бәбек хакында дәл-де, сөйүшйән адамлар барада айдярын: чүнки, бу дуйгы калбы тәзелейәр, адамлары өзгердйәр, өңкүсинден говы, овадан эдйәр.,

М. Горький

Дурмуша дүшүнмек хем оны башга бир нәрседе сөймек адамың везипесидир хем-де талантыдыр, хер ким өзүни диңе бир адама долы багышлап билер.

А. Барбюс

Хем сөймек, хем парасатлы болмак мүмкин дәлдир.

Бекон

Сөймеги өвретмек, сөйгини сайгарып билмеги өвретмек, багтлы болмагы өвретмек, өз-өзүңи хорматламагы өвретмекдир, ынсанлык мертебесини өвретмекдир.

А. Макаренко

Сөйгиниң хем гүллериңки ялы, ынсан өмрүниңки ялы, өз өсүш када-канунлары боляр. Онуң өз сахаватлы язлары, жөвзалы томуслары, онсоң гүйзлери бар — ол болса, кимлер үчин йылы, рөвшен, хасыллы боляр, кимлер үчинем совук, чүйрүк хем хасылсыз боляр.

Н. Чернышевский

Әр-аялың дурмушындакы йүзе чыкян дүшүнмезликлери диңе гүйчли сөйги дүзедип билер.

Т. Драйзер

Сөйгем сөйги велин, бирек-бирек билен яшашмак үчин гарайышларың бирлиги герек. Шейле болмаса, хакыкатданам багтлы машгала кемала гелип билмез.

Н. Крупская

Ким аялыны ойнашы ялы сөййән болса багтлыдыр, терсине ким өзүни ойнашына әри ялы сөймәге ёл берйән болса бетбагтдыр.

В. Ключевский

Эркек киши өзүни чакданаша сөййән аялдан совап башлаяр.

Н. Шамфор

Эркек киши адатча өзүни хорматлаян аяллары сөййәр, аял болса адатча өзүни сөййән эркек кишини хорматлаяр. Шонуң үчинем эркек киши көпленч сөймели дәл аяллары сөййәр, аял болса хорматламалы дәл эркеклерини хорматлаяр.

В. Ключевский

Аялың ойнашың дәлдир, ол достуңдыр хем өмүрлик хемрадыр, онсоң биз оны гарран махалы хем сөймели болжакдыгымыз барадакы пикире өңүнден өвренишмелидирис.

В. Белинский

Аялыңа гелинлигиңе середишиң ялы серет, онуң хер бир мүтдетде: «Сен гөвнүмден тураңок, менден эл чек» диймәге хаклыдыгыны бил: оңа шейле серетсең, эдил гелинлигиң ялы калбында шахырана дуйгы оярып билер.

Н. Чернышевский

Көпленч умыт билен өйленйәрлер, вада берленлиги үчинем дурмуша чыкярлар. Өз ваданда тапылмак өзгәниң умыдыны өдемекден еңил болаңы себәпли алданан аяллара гараныңда лапы кеч эркеклер көп душ гелйәр.

В. Ключевский

Аял овадан болдугыча ак йүрекли болмалыдыр, чүнки өз гөзеллигиниң гетирҗек зыяныңа диңе ак йүреклилик билен гаршы дуруп билер.

Г. Лессинг

Дуйгулар дүнйәсинде екеҗе канун бар — олам сөййән адамыңы багтлы этмекдир.

Стендаль

Мен үстүмден көре-көр гүйч болан сөйгә агалык этдирмән терсине, өзүм оңа хожайынлык эдип, сөесим гелйәр.

М. Пришвин

Diңe хич кими ынжытман гөзеллиге ымтылян сөйги адалатлыдыр.

Демокрит

Сөйги ынамдан ынсаплыракдыр, шонуң үчин алданан ашык небсиң агырмагына дәл-де, гөзүң гитмегине хем хорматланылмагына мынасыпдыр.

А. Платонов

Өз эне-атасыны, ёлдашларыны, достларыны говы гөрмедик яш йигит гелнини, аялыны хич хачан сөйүп билмез.

А. Макаренко

Сөйүлмезлик бары-ёгы шовсузлыкдыр, сөймезлик бетбагтлыкдыр.

А. Камю

Рухуң азатлыгы дәл-де, башга бир зат себәп болан сөйги еңиллик билен йигренже язяр.

Спиноза

Бичак гүйчли сөйги өзүнден йүз эссе гүйчли йигренжи дөредйәр.

Япон накылы

Ким бизи хас сөййән болса, шол хем бизе чалт гахарланып билйәр.

Менандр

Шовлы ника сөйгини рет эдйәр, онуң өвезини достлук, билен долдурмага чалышяр.

Сөйги бизден гачян затларың күл-күлүне хыжувлы дүшмекдир.

М. Монтень

Өзүңи элде сакламак, өз эдебиңи өзүң сакламак гулчулык дәлдир — олар сөйгүде-де зерурдыр.

В. Ленин

Әхли адамда яшаян рухы башлангыжың бирлигине аң етирмек сөйгиниң эсасыдыр.

Л. Толстой

Гөвнүмизе өзгәни танаян ялы болсак, ол хер сапар сөйгиниң соңуның гелендигини аңладяр.

М. Фриш

Хакыкы сөйги сулхуң алмагына-да, хормат-сылага-да, достлуга-да зар дәлдир: ол арзув билен яшаяр хем алдавдан иймитленйәр. Адамлар диңе билмейән затларыны чындан сөййәрлер.

А. Франс

Адам башга бирини тә ол барада пикир йөредип бил-

Кәнчә сөййәр хем хорматлаяр, сөйги гуссасы-да шол етерлик билмейәнлигиниң нетижесидир.

Т. Манн

Сениң менде сөййән адамың, элбетде, менден говы: а мен бейле дәл. Йөне сен мени сөй, мен өзүмден говы болжак боларын:

М. Пришвин

Сөйги хакыкы кәмиллиги гөзлемейәр: хас бетери-де, олардан горкян ялы, оңа диңе өз дөредйән хем ойлап тапян кәмилликлери герек.

Н. Шафор

Сөйгиниң сахаваты диңе бир бизиң калбымыза башга адама болан ынамы саляндлыгында дәл-де, эйсем, өз-өзүмизе болан ынамы хем тапянлыгымыздадыр.

Р. Роллан

Чын сөйги бир кишә болан сөйги дәл-де, йүрегиң хеммелери сөймәге тайяр ахвалыдыр.

Л. Толстой

Адамың хәсиети нәче гүйчли болса, ол шонча-да сөйгүде ыргалыга аз йыкгын эдйәр.

Стендаль

Илкинжи сөйги гыз-огланың арасындакы жынсы тапавуды унудянлыгы — хыжувлы достлукдыгы себәпли якымлыдыр.

А. Герцен

Сөйги диңе утанч-хаясы барка асыллыдыр.

В. А. Сухомлинский

Эгер кимдир бирини сөймек ислесеңиз, илки багышламаны өврениң.

А. Вампилов

Эгер сөйүлжек болсаң, өзүң сөй.

Сенека

Ким йигренмеги башармаян болса, ол сөймеги хем оңарян дәлдир.

Немец накылы

Сөйги өз «мениң» чәгинден чыкып, башга адамдакы ажайып затлара гарылмакдыр.

П. Шелли

Сөййән болсаң, дога окаян болсаң, эжир чекйән болсаң — онда сен адамсың.

Хинди пәхими

Пикир бар еринде сөйги болмаяр,

Сөйги пикириң маслахатын алмаяр.

Ашыга иң гүйчли жебир бивепалыкдыр.

Физулы

Ышк аллаң хөкмүдир, бела хем болса,
Ким бу хөкме сөгсе хатадыр, билсе.

Инди гутулмак ёк бу дертден, чүнки,
Бежержек тебибиң өзи хем бимар.

Чын ашыклар бакмаз, гөрнүше, йүзе.

Омар Хайям

...Озал өзүни сөймедик адам, хич махал хич кими сөйүп билмез.

Эразм Роттердамский

Бирини белент ахлак сыпатлары үчин сөййән адам, оңа өмүрбойы вепалы болуп галяр, себәби ол өмүрлик бир бакы зада баглыдыр.

Платон

ЖЕБРАН ХАЛЫЛ ЖЕБРАНДАН:

Сөйги билен мүңкүрлик бир ере сыгышмаз.

Хер бир эркек киши ики аялы сөййәр. Оларың бирисини онуң хыялы дөредендир, бейлекиси болса дүнйә инепем дәлдир.

Көп аял эркек кишиниң калбыны эле аляр. Йөне оны саклап билйән зенан велин аз-аздыр.

Хер гүн тәзеден көрәп дурмаян сөйги адаты бир зада өврүлип гулчулыга алып баряр.

Билбил гүле өз сөйги айдымыны айдып берйәркә, гурсагыны тикене ярдыряр диййәрлер. Бизиң барымыз шейле—башгача айтмак мүмкинем дәлдир.

Адамың хыялы билен пайхасының аралыгындакы мензили диңе сөйги гечип билйәр.

...Сен хатда не Гүн, не Ай, не йылдызлар бар еринде-де азатсың. Йөне сен кими сөййән болсаң шонуң гулусың, чүнки, сен оны сөййәң.

Сен өзүңи сөййән адамың хем гулусың, чүнки ол сени сөййәр.

Сөйги овсун атян багтдыр.

ЖАН ДЕ ЛАБРЮЙЕРДЕН:

Вагт достлугы беркидйәр, йөне сөйгини говшадяр.

Сөйги билен достлук бир ере сыгышмаяр.

Биз диңе илкинжи гезек түйс йүрекден сөййәрис.

Бир бакышда дөрән сөйгини аман сакламакдан мүшгил зат ёкдур.

Хаял хем кем-кемден дөрейән сөйги достлуга чалым эдйәр, ол жошгунлы хыжува өврүлип билмез.

Дүнйәде овадан йүзден говы гөзүңи докундырян зат, сөйгүли сесиң овазындан якымлы саз болуп билмез.

Аялларың көпүсиниң мессеби ёкдур: олар йүрегиниң эмрине боюн эгйәрлер, онсоң оларың эдеби ашыкларына баглыдыр.

Аяллар эркеклере гаранында гүйчли сөйүп билйәрлер.

Аяллар бири-бирлерини говы гөрмейәрлер, онуң себәби арада эркеклер бар.

Эгер эркек киши калбында башга бир зенана сөйгүси болмаса, аялы хилели вадалар билен аңсат алдап билер.

Эгер аял ялта болса, бу дердесерден оны диңе сөйги дындырып билер.

Биз, ашык болман гезип билмейшимиз ялы, сөйгини-де бакы саклап билмерис.

Сөйгүси яңы көрәнде-де, сөйгүси яшанда-да, адамлар бирек-бирек билен йүзбе-йүз галып, алжыраярлар.

Сөйгиниң сөнмеги — ине адамың кемаллы дәлдигиниң, йүрегиң хем чәгиниң барлыгының ялана чыкарып болмажак субутнамасы.

Ашык болмак говшаклыгың аламатыдыр, сөйгинден эл үзмек хас говшакдыгыңы ене бир гезек гөркезмекдир.

Адамларың сөймеклерини бес этмеклериниң себәби агламасыны гоймагыныңкы билен мензешдир: оларың йүрегинде гөзяшың ве сөйгиниң чешмеси көр галяр.

Сөййән адамың эжирини чекмек, халамаян адамың билен биле яшамакдан еңилдир.

Сөййән адамсына көмек эден киши өз эден ягшылыгыны хич бир ягдайда дилине чоламалы дәлдир.

Балык өлчеленде келлесиниң ве гуйругының хасаба алынмайшы ялы, аялы сынлаңызда-да, зүлпүне хем-де көвшүне үнс бермәң.

Бир йигиди гүйчли сөййән аял өзгелери билен гүлүп-ойнашмасыны гойяр.

Галҗаң аял ялталыга баш уруп ýграса, диймек ышка учрандыр.

Эгер аял эркек кишиден гөзүни айырмаян болса я-да терсине мыдама ондан назарыны совян болса хеммелер муның себәбине дүшүнйәр.

Аяллары өз әрлерини сөймәге меҗбур эдер ялы серишде тапып болмазмыка?

Хеммелериң совук хасаплаян аялы өзүнде сөйги оярып билҗек эркек кишә саташмадык зенандыр.

Дурмушда хакыкы достлуга гаранында, җан-тилден сөйги көп душ гелйәр.

Сөйги сөйгүден башланяр, иң бир шовхунлы достлук хем диңе сөйгә чалымдаш говшак бир нәрсәни дөредип билйәр.

Сөйгиниң хатырасына саклаян гатнашыкларымызы хакыкы достлукдан тапавутландырмак кындыр.

Дүнйәде хезил эдип, сөйүшмек ислейән адамлар аз дәлдир, йөне башараноклар, олар еңилҗек боляндырлар, эмма хемише еңиш газанярлар, эгер шейле айдып болян болса, эркинликде яшамага меҗбур болярлар.

Сөйги ядавлыкдан өлйәр, унутмаклык болса оны җайлаяр.

Гизлин сөйги арагатнашыгы ёк диен ялыдыр: көп аялың ады өз әрлериниң **ады билен баглы болшы** ялы, ойнашларының ады биленем берк баглыдыр.

Леззет сөйүҗи аял өзүниң сөйүлмегини ислейәр, нәзениң аялың болса гөвүнлере якымлы хем-де овадан болуп гөрнеси гелйәр.

Кәбир аяллар гүнбе-гүнден ики сөйги гатнашыгыны алып баряр, олары сакламагам, арасыны үзмегем кындыр: оларың бирине ника багланышыгы, бейлекисине-де сөйги етенок.

Яш гелин нәче гүйчли сөййән болса-да, бу дуйгусына өз бәхбиди хем-де шөхратпаразлык гарылса, өңкүсинденем гүйчли сөйүп башлаяр.

Дурмушда аялың элинде барыны эдип, эркек кишә болан йүрек телвасыны гизлейән вагты көп боляр, шол вагтың өзүнде болса, эркек киши калбында ол аяла хич хили дуйгусы болмаса-да, гарачыны билен сөен киши болан боляр.

Эркек киши өзүни сөймеги бес эден аяла гахар-газаба мүнйәр, йөне тиз көшешйәр, аял болса терк эдиленде өз дуйгусыны бейле җошгунлы йүзе чыкармаяр, эмма узак вагтлап көшешип билмейәр.

Сөйги дири махалы гүйжи өз-өзүнден аляр, кәте болса ынжыклык, ёвузлык, совуклык, габанжаңлык ялы оны богмалы затлардапам хыжувланяр.

Шейле гүйчли сөййән адам, өңкүсинденем муң эссе көп сөймек ислейән адам өз ислегинден гүйчли сөййән адамдан хер ничик болса-да аз сөййәндир.

Овалбашда бир-бирини хыжувлы сөен адамларың өзлери сөйгүлериниң говшамагына, соңра болса өчмегине ярдам эдйәрлер. Бу совашмакда ким гүнәкәр: эркекми я аялмы? Бу сорага жогап бермек еңил дәлдир — аяллар эркеклер ырга дийип тассыклаярлар, эркеклер болса аяллар еңилкелле дийип текрарлаярлар.

Адамлар сөйгүде шунча талаңкәр болсалар-да, өз достлашянларына гарапында, сөййәнлериниң этмишлерини көп багышлаярлар.

Йигренч достлуга дәл-де, сөйгә язын билер.

Диңе сөйгиден, илкинжи гөвүн гечмеден хем-де достуң илкинжи этмишинден пейдалы сапак алып болар.

Адамлар бир-бирлерини сөймеги диңе озал чакданаша гүйчли сөендиклери себәпли бес эдйәрлер.

Адамлар бири-бирлерини сөймеги бес эденлеринден соңам муңуң шейледигине хер бир херекетлери билдирип дуркa-да, эндик боюнча душуширлар хем-де сөйги сөзлерини айдярлар.

Биз сөййән адамымызың эхли шатлыгының, болмаса-да, эхли бетбагтлыкларының гөзбашы боласымыз гелйәр.

ФРАНСУА ДЕ ЛАРОШФУКОДАН

Чын сөйги еке-тәкдир, ясама сөйги велин мүңлерчедир.

Диңе калбымызың чуң гатында ятан, өзүмизе-де мәлим болмадык сөйги өзге хыжувлардан халасдыр хем-де тәмиздир.

Дүнйәде өмрүнде хич ким билен сөйги арагатнашыгыны сакламадык аял көпдүр, йөне диңе бир сөйгүси боланлар велин аз-аздыр.

Сөйги хемише от ялы ловлап дурандыр, ол диңе умыды өченде я-да горкмасыны гойса, сөнүп гидйәр.

Хич ким, хер нәче сапалак атса-да, бар сөйгини узак яшырып билмез, ёк болса-да хамала бар ялы эдип гөркезип билмез.

Сөймеги бес эденден соң, өз өңки сөйгүсинден утанып уграмаян адам ёк.

Эгер сөйги хакда онуң адаты аламатларындан чен тутуп, пикир йөретсең, ол достлуга гараныңда, душманчылыга хас көп меңзейәр.

Кәбир адам сөйги барада гүррүң барыны эшиденсоң, ышк дердине учраяр.

Чын сөйги ал-арвах ялыдыр, хемме ол барада гүррүң эдйәр, йөне оны гөрен ёкдур.

Сөйги багты сөймекдедир.

Сөйгүдәки тәзелигиң тәсинлиги мивели багларың гүллейши ялыдыр: ол соляндыр хем хич махал гайталанмаз.

Биз озал бир гезек догруданам сөймегимизи бес эден адамымызы икинжи ёла сөйүп билмерис.

Габанҗаңлыкда сөйгә гараныңда, өз-өзүңи сөймеклик көпдүр.

Адамлар хениз сөййәркәлер, багышлаярлар.

Багт берйән аяла вепалы болмак, әзъет берйән аяла вепалы болмакдан кындыр.

Аяллар өз нәз-керешмесиниң чәксизлигини билмейәрлер.

Сөйгүде алдав хемише диен ялы ынамсызлыкдан аңры гечйәр.

Шейле сөйги боляр: өзүниң белентлиги билен габанҗаңлыга ер гоймаяр.

Адам сөййән вагты көпленч өз әхли затдан бетер ынаняны задына шүбхеленйәр.

Сөйгиниң бейик җадысы титиликден саплап уграяр.

Адамлар бирек-биреги бирейиәмден сөймейән махалында, айрылышара бахана тапман көсенйәр.

Габаңҗаңлык хемише сөйги билен биле дүнйә инйәр, йөне мыдама биле йитип гитмейәр.

Әхли асыллы аяллар — эл дегрилмедик хазынадыр.

Бизиң сөйгә учрамаҗак болуп чекйән тагаллаларымыз эййәм сөйүп йөренимизиң ёвузлыгынданам эрбет эҗирлери чекдирйәр.

Ким сөйүлмекден махрум болан болса, вагтында дуймандыгы үчин өзи гүнәкәр.

Хакыкы достлук бахыллыгы, хакыкы сөйги болса титилиги билмейәр.

Көп тагаллалар билен сакланылян вепалылык дөнүкликден энайы дәлдир.

Гүйчли сөййән адамың гөвнүни тапмак-да, сөйгүден эййәм эл үзен адамың гөвнүни тапмак-да дең дережеде кындыр.

Кәте сөййән адамының дилинден әхли хакыкаты эшиденден, онуң алдавына дөз гелмек еңилдир.

Сөйги дердинден илкинҗи болуп сагалян адам хемише долы гутуляр.

Ислендик хыҗув, дуйгы ялңышлара итеклейәр, йөне хас самсыкларына сөйги сезевар эдйәр.

Магшук аял кичиҗик бивепалыгы дәл-де, улы салыхатсызлыгы багышлаяр.

Сөйгиниң дерманы дүрли-дүрлүдир, көпдүр, йөне хич бири-де ыгтыбарлы дәлдир.

Аял илкинҗи гезек сөенде, өз ашыгыны сөййәр: соңра диңе сөйгини сөййәр.

Сөйги нәче якымсыз болса-да, онуң дашкы аламатлары өзүне гаранында бизе көп шатлык гетирйәр.

Габанҗаңлык эҗири адамың чекйән эҗирлериниң ичинде иң сүтемлисидир.

Бизиң сөййән адамларымыз бизиң калбымыза хемише диен ялы өзүмизден көп эрк эдйәр.

Аң-пайхаслылык хем-де сөйги бир-бирине габат гелмейәр, сөйги гүйчлендигиче, аң-пайхас азаляр.

Габанҗаң аял кәмахал эрине якымлыдыр, чүнки, ол болманда өз йүрегиниң зары барада эшидип дуряр.

Асыллы аял хеммеден гизленилип гойлан хазынадыр, пайхаслы адам оны тапанына өвүнип йөрмез.

Гүйчли сөййән адам өзүниң сөйүлмейәнини өрән гич дуйяр.

Адамың өзүниң сөйүлйәнине болан ынамы, гөр, нәхили тебигы хем алдавчыл!

Сөймеги бес эдип, биз шатланярыс, бизе бивепалык этселер, бизем вепалылыгы сакламакдан халас боляроыс.

Хич кими сөймейән махалың ышка учрамак, сөййәниңден дөнмекден еңилдир.

Сөйги дийленини гызамыга меңзетмек хас догрудыр: онуң агырлыгы хем довамлылыгы икисинде-де бизиң эркимизе баглы дәлдир.

Сөйгә хакыкатданам мынасып адам елдиргән ялы сөйүп билер. Йөне ол самсыклач сөйүп билмез.

Айралык еңилҗек ышкы говшадяр, эмма улы хыжувы гүйчлендирйәр. Мунуң өзи эдил елиң шеми өчүрип, янгыны туташдырышы ялыдыр.

ФРИДРИХ НИЦШЕДЕН

Эркек кишиниң өз-өзүни йигренмек кеселине акыллы аялың сөйгүси бар затдан говы мелхем боляр.

Зенан сөйгүсиниң хер ненеңси гөрнүшинде-де, энелик сөйгүси гөзе илйәр.

Хич бир сөйгүде дуралга болмаяр.

Аяллар көп бабатда барлы адамы сөййәр, чүнки оны өзлери үчин долы эле алмак ислейәр.

Габанҗаңлык хем бахыллык ынсан калбының масгарачылыклы бөлеклериниң мазмуныдыр.

Аял овадан болдугыча, утанч-хаясы-да артмалыдыр.

Сөйги билен йигренч көр дәл, йөне оларың гөзлери өз отларына гамашяр.

Сөйгиниң мивеси эркинликдир.

Бир адама болан сөйги залымлыкдыр, себәби ол башгаларың зыянына амала ашырыляр.

Өзүниң сөйүлйәндигини дуйян, йөне өзи сөймейән гөвүн дүйбүни чөвүрйәр, ондакы иң пес затлар гайып йүзүне чыкяр.

Көпленч дуйгучыллык сөйгиниң пынтыгындан чалт ярыляр, шонуң үчин онуң көки говшак болуп, еңил гопяр.

Ар алмакда хем-де сөйгүде аял эркеге гаранында залымдыр.

Сөйги зерарлы эдилйән әхли пишелер хайрың ве шериң бейлеки йүзүдир.

Сөйги сөййән адамың белент хем яшырын хәсиетлерини ачяр.

Сөййән адамының эҗир чекмегине себәп болмак аласамсыклыкдыр.

Сөйгиниң бедройлыгы хезил эдинип, мынасып сөйгиниң ёклугына перделенйәр.

Хөкманы сөйги хыжувлы җебир чекмек ислегини хем өзүнде җемлейәр.

Сөймек ислеги өз-өзүнден ядамагы хем-де без болмагы аңладяр. Сөйүлмек ислеги болса өз-өзүңи күйсемеги, өз-өзүңи сөймеги аламатландыряр.

Сөйги боюн сынмагың мивесидир.

«Сен мамла дәл, шонуң үчин гахарланярын» — сөййән киши шейле пикир эдйәр.

Габанжаңлык чуң пайхаслы хыжувдыр, шонуң ялы-да, барыпятан самсыклыкдыр.

Өзлерине ынамы ёк адамлар сөениңден сөйлениши хас говы гөрйәрлер. Себәби оларың болманда бир мүтдет өз-өзлерине ынанмагы башараслары гелйәр.

Ким сөйгә гарып болса, өз мылакатыны хем гысганяр.

ЛЕВ ТОЛСТОЙЫҢ ТОПЛАН ДАНА СӨЗЛЕРИНДЕН

Сөйги бизиң дурмушымызың эсасы башлангыжы дәлдир. Сөйги себәп дәл-де, нетижедир.

Пайхаслы адам өзүне бәхбитлилиги үчин дәл-де, сөйгүден эшрет тапянлыгы үчин сөййәр.

Сөйги хачанда өз-өзүңи инда этмек боланда сөйгүдир. Адам өзүни унудып, сөййән адамсының дурмушы билен яшап башланда —. диңе шол сөйги хакыкыдыр, биз диңе шейле сөйгүден эшрет, сөйгиниң серпайыны алярыс.

Сөйги иң бейик эшретдир.

Сөйги адамлара бирлешмәге хемаят эдйәр.

Сөзде дәл-де, хакыкатданам чын сөйги самсык болуп билмез, диңе сөйги хакыкы дүшбүлиги хем-де пәхимлилиги кемала гетирйәр.

Сөйги адама онуң өмрүниң максадыны салгы берйәр, пайхас болса оны ерине етирмегиң серишдесини гөркезйәр.

Сөйги ажалы ёк эдйәр хем оны гуры аламата өвүрйәр, сөйги өмри манысызлыкдан маңылы бир зада өврүп, бетбагтлыкдан багт дөредйәр.

Адам өмрүниң әхли гапма-гаршылыкларыны чөшлейән адама хас көп эшрет берйән бир дуйгы бар. Шол дуйгы сөйгүдир.

Сөйги адамы өзүнден, өз шахсыетинден дәндирйәр, шонуң үчинем эгер шахсыет эжир чекйән болса, оны сүтемден дындыряр.

Сөйги говшак болдугыча адамың чекйән эжири шонча-да жепалыдыр, сөйги гүйчли болдугыча болса онуң чекйән эжириниң жепасы аздыр.

Сөйги диңе бир сөз дәлдир, башгаларың эшретине гөнүкдирилен херекетдир хем.

Сөйги гелҗек заманда болмаяр, ол хәзирки замана дегишлидир. Хәзир сөймейән адамың асла сөйгүси ёкдур.

ТҮРКМЕН НАКЫЛЛАРЫНДАН

Ашы аҗыгана бер, гызы-ашыгына.
Бетлагам әре барянчаң, газылгы гөре бар.
Гөзүмиң гөрени, гөвнүмиң сөени.
Гуҗагымдан ярымы алынчаң, гурсагымдан җанымы ал.
Өз сөениң — өзүңе пери.
Хер кимиңки өзүне, Ай гөрүнер гөзүне.
...Киши гепине гидениң
Сөйгүли яры гидер.
Гөвүн гөзели сөймез, сөенини сөер.
Озал ойлан, соңра өйлен.
Сөйги көр болар.
Сөймедиге сүйкенме.
Чөрекли оглан сөймәге ягшы.
Ышк пула сатылмаз.
Ышк кесели айрылмазак полармыш.
Дүе дүз дийип гечер, йигит — гыз дийип.
Сөймәге деӊ огланым, сөенмәге кем огланым.
Гөвүн кими сөйсе, гөзел шол.
Гыз гылыгындан сөйдүрер.
Җан сөенин җенан сөер.
Сөени сөймедиге сөел (яра)' чыка.
Сөеримиң янында сөймезим бар,
Дөзеримиң янында дөзмезим бар.

ТҮРКМЕН ШАХЫРЛАРЫНДАН СЕТИРЛЕР, БЕНТЛЕР

Юнус ЭМРЕДЕН

Җаныны ышк ёлуна
Бермейен ашыкмыдыр?

Ышк ере-гөге дирек.

Ышксызлара берме өвүт,
Ышксыз киши хайван олур.

Кә өсерем еллер киби,
Кә тозарам ёллар киби,

Кә акарам силлер киби,
Гел, гөр мени ышк нейледи.

Сөелиң, сөйүлелиң,
Дүнйә кимсәге галмаз.

Эшидиң, эй яранлар! Ышк бир гүнеше меңзәр,
Ышкы болмаян көңүл мысалы даша меңзәр.

ГАРАЖАОГЛАНДАН

Җигер параланды, ики бөлүнди,
Бир бөлеги гызың элинде галды.

Алма дие ал яңагы дишледим,
Ынжытмышам дөкүлеси диш иле.

МАГТЫМГУЛЫДАН

Ышк дагын эссалар гөгүң бойнундан,
Гөк титрейип чекебилмез бу дерди.

Сөйүшмеклик бу дессуры-замандыр.

Ялан дүнйәни яйнап,
Хем гезгил гүлүп, ойнап,
Ышк газанында гайнап,
Өлен бармы, яранлар?

Магтымгулы, ышк өзүнден бат эйләр,
Ышк ишидир ашналары ят эйләр,
Ялынсыз яндырар, көзсүз от өйләр,
Хер замана чексе, сөнмез яранлар.

Ышк мени яндырды, хетден ашырды,
Йүрегим ичимден чыкып барадыр.

Ышка дүшен умыт үзер җанындан...

Меҗнун киби ышка көйсең, адам оглы, унутмагыл
Довзах одундан бетер ол аташ сузаны бардыр.

Меҗнун болуп, ышк эсерин гучмаган,
Перизат Лейлиниң гадрын нәбилсин.

Ышкың оды хыруч алып батланар,
Хич сөнмейир, ярым, сөймек биләни.

Йүз яшаса, бәш гүн өмүр сүрмәндир,
Хер кимниң мынасып яры болмаса.

Ики ашык бир-бирине
Якын олсун, даш олмасын.

Сөени сөй, сөене сен бол рафык,
Сөймедикден йырак эйле өзүңни.

Хер етене ярым дийип,
Ызында бимар болмагын.

Хак ашыклар нәзли ярың җемалын
Бир гөрсем дийип, гиҗе-гүндиз зар эйләр.

Дүнйә сөзи меңзәр дузсуз тагама,
Сөз ичинде гелин-гыз хем болмаса.

Әр йигидиң ичи долы армандыр,
Гара гөз инче бил яры болмаса.

Ашыклар багрындан бир нала чексе,
Даглары элендир, дашы яндырар.

Ашыкларың җанында
Бакы сөнмез көз болар.

Гыммат олмаз йүзде халлар,
Көеп Меҗнуны болмаса.

Мердан йигит бикарардыр.
Яр гойнуна долмагынча.

Ашык гөрсе магшукны йылың хазан паслыда,
Өзүни ол яна атар, унудып ол языны.

Не хошнутдыр ашыга хылват ерде душушмак,
Хал ахвалын сорашып, гол бойнуна салышмак.

Ашыклыгың беласын чекмеен сызмак олмаз.

Ашыка хер бир гүн ахырзамандыр,
Ярдан ырак дүшүп, ара даш гелсе.

Ышк дерядыр, дүйби ёк, хыжран бир от, паяны ёк.

Яр сынамда даг үстүне дерт гойды,
Дерт үстүне бурч гоюпдыр дуз биле.

Магшугым тапдырмаз, тапсам эл бермез,
Ыкбалым оянмаз, багтым хем турмаз,
Йүрегим ынжалмаз, көңлүм хем дурмаз,
Яр жамалын гөрмегинчә гөз биле.

Залым пелегиң элинден
Ашыкларда ат галмады.

Ашык эгер машугыны гөрижек,
Гүл-гүли ачылар, көңли парадыр.

Ышкың овазасын диңле дашындан,
Жан жебринден горксаң, барма башындан,
Серишдәң кем болса ышкың ишинден,
Бар, хабар ал гөрен мүбтелалардан.

Ышк хесер этмесе янмаз чыраглар,
Ышка дүшсе, гушлар эңрәп, гурт аглар.
Эгилер хайбатлыг, кувватлы даглар,
Дашлар эрип, чекебилмез бу дерди.

Сонам эл бермеди, салдым базымны,
Лачын ковды, гарга алды газымны.

Магтымгулы, бу дүнйәниң эшрети,
Иймек, ичмек, мүнмек, гучмак сөхбети.

Ягшы ярың гойны мата,
Сынасы меңзәр женнете,
Гөзел гөрмеген сөлүтә
Гөзүне перизат гөрүнер.

Ышк мени яндырды, җаным кеселдир,
Дерт башдан ашадыр, ишим осалдыр.

Кайсы яна көпдүр ышкың хөвесиң,
Ятсаң-турсаң, хыялыңдан гитмез хич.

Йүрегимде пынхан ышкың дерди бар,
Дерт кайсыдыр, дерман кайсы билмедим.

Дост болана бу ики иш нышандыр:
Йүрек ышка дола, диде нем биле.

Ким билерки ахыретде нейләрлер,
Ийип, ичип, мүнүп, гучуп өт ягшы.

АНДАЛЫПДАН

Чын хакыкат ашык первана болсаң,
Көймегил бир ёла, мердана болгул.

Ашык олмаз ярың җебрин чекмеен,
Гөзлеринден ганлы яшын дөкмеен.
Магшук олмаз хер ким бойнун бүкмеен,
Янмагыл бир ёла, мердана болгул.

Ашык болан киши сабр эдип гезер,
Умытлы багының гүлүнден үзер,
Ха ягшы, ха яман, җебрине дөзер,
Көймегил бир ёла, мердана болгул.

МОЛЛАНЕПЕСДЕН

Довзах мени якабилмез,
Янып мен аташларыңа.

Дийдим: «Мени ышкыңда
Көйдүрме мени, эй җан!»
Дийди ки: «Янып көймек ашыклара адатдыр».

Ашык аглап, арзув әйләп,
Өз ярының гедасыдыр.

Ашыклара кылсаң зулум,
Бир достуның пидасыдыр.

Гара гөзүң көлгесинде дынч алып,
Иркилип мен, оятмадың, нэзли яр!

Мен сени сөер мен җан билен тенден
Өлсем, эл гөтермен, дөнменем сенден,
Хуплук сенден гечер, йигитлик менден,
Акыл эйле, дөвран сары долан гыз.

Мен ышкың дердини гизледим пынхан,
Гөрүп, захыр кылар эшкэрс көңлүм.

Сениң ышкыңа дүшген генҗи кэне серетмез,
Җанана васыл олган ширин җана серетмез.

Гамда гойдуң, гетир мениң дерманым,
Ышкыңда депренди бу ширин җаным.

СЕЙДИДЕН

Эгер ашык хакыкатдан мей ичсе,
Ондан ашык болмаз тагнадан гачса,
Ашык-магшук бир-бирине говушса,
Йүз йыл дөвран сүрсе, хениз аз болар.

Көңлүң сөен хапысаны берселер,
Өз гөвнүңе тумагалы гыз болар.

Ашыклара ялан диймек ар олар.

Ашык магшугына ыхласкеш болар,
Бир-бириндеи этмез яман гүманы.

Сиз мерт билиң ышк азабын чекени,
Азап чекип, элин ювун чыканы,
Ышкың сөвдасындан гамың тикени,
Санҗып, багрым, дешен чагдыр бу чаглар.

КЕМИНЕДЕН

Ашыклык дердине тапылмаз чәре.

Дагдан белент ашыклыгың хүммети,
Ярым дийин янмасын ресул умматы.

Аклым диванадыр ышкың элинден,
Мәхрим хич ганмады гыздан, гелинден.

Чын ашыгың эден әхди бозулмаз.

Ышк одуна галам титрәр язмага,
Дилим сөзде, көңлүм көзлер ичинде.

Ышкың серишдесин эренлер тутды.

Дост тутунсаң ягшы гызың еңңесин,
Еңңесинде ыгтыяры гызларың.

ЗЕЛИЛИДЕН

Гадам гойсаң гаш үстүне гөтәр мен,
Дидәмиң үстүнде ёлы герекдир.

Гыймазым, дөзмезим, мәхрибаным сен,
Мен дөнер мен, көңлүм дөнмез, яр, сенден.

Дүнйәде бет ишдир зор билен бермек,
Биревиң-биреве мейли болмаса.

Ашык магшугыны ала билмесе,
Йүрегинде мыдам янар от болар.

Көңлүң шикес болуп, райың өврүлсе,
Ышкың гайра тесер, ичде дерт галар,

Дийдигиң болмансоң, ышкың тесенсоң,
Сөзлесең, сөз гелмез зыбана ягшы.

МӘТӘЖИДЕН

Ашык болан магшук райыны йыкмаз.

Бу ышкың беласы отдан ямандыр.

Өзгәге назар салмасын
Сөйгүли яры йигидиң.

Ашыкларың адаты оюн билен базыдыр,
Өйке кине этселер, керешмею нәзидир,
Бир биревниң ызындан өлүп гитсе разыдыр.

Ашык овал чекер җебри-җепаны.
Ахырында гөрер мәхри-вепаны.

Адын әшгәр эйлемиш — ашыкларың гылыгы.

ХЕР ЧЕМЕНДЕН БИР ГУНЧА

Хер ким гөрсе ашыгының йүзүни,
Яр ёлунда пида эдер өзүни.

Шабенде

Багда билбил сайрар, чекдиги зардыр,
Ашыга көймеклик овалдан бардыр.

Шейдайы

Көңлүң чөкүп, ышкың көсәр,
Хер бир голда бар болмаса.

Ашыкы

Ышк болса, етер хер зат мырада,
Биышк гирмек хер бир күе ярашмаз.

Аллахы

Ашык, магшук мерхемине дост болар.

Ысмайыл

Хер йигидиң болса ягшы дилбери,
Билсең аның яшан яшы ягшыдыр.

Зынхары

Ашыклара деркар болар ниче сын,
Ашыклыкда дик дурманың иши кын.

Чаңлы

Алҗагың сайлагын гыздан-гелинден;
Бедасылы душса бимыдар эйләр.

Байлы

Өзге отлар якар дүшен ерини,
Ышкың оды ичи, дашы яндырар.

Мисгингылыч

Азап чекмән ашык мырада етмез,
Җебир гөрмән ынсан дүнйәден өтмез.

Дурды шахыр

Садкың хака багла, гөвнүң имана,
Бир яр гөзле эбри-шалдан.эл гөтер.

Дурды көр

Керим ГУРБАННЕПЕСОВДАН

«Сөейинми?» дийип сорамаз сизден,
Сорашҗагам дәлдир
Сөйүшйән гөвүн.

Танышлык диен зат сөзден башланяр.
Сөйги-ышк диен зат гөзден башланяр.

Йөне хич махалам Сөйгиң ёлунда
Үйшүп ятан әлпе-шелпелик ёкдур.

Гөрмәге гөз герек, сөймәге йүрек.

Сөймек үчин сөйүлмегиң герекдир,
Сөйүлмегиң үчин сөймегиң герек.

Хемме затдан белент болса-да Сөймек,
Сөйүлмек белентдир Сөймәге гөрә.

Сөйгини сувҗардып йөрмезиң үчин
Шатлыгыңы әгсин билмегиң герек.

Сөйги бар еринде Шатлыгам герек,
Йөне ол герекдир өз чени билен.

Эмма Сөйги диен җадылы зада,
Хөкүм этмез экен хич хили када.

...Сөйги булашмазмы
Эдеп аз вагты?

Габанч дәл-де, Сөйги дийип дүшүниң
Чын эркегиң, гоч йигидиң койишин.

—Дүнйәниң йүзүнде иң бетбагт кимкә?
—Сөйүлен махалы сөймедик-адам.

Сөйги—дәлиликдир, Дәлиниң болса
Дүрс чыкармыш мүң гепинден бир гепи.

Гурбаннназар ЭЗИЗОВДАН.

Сөйгүден гелйәрис,
Барярыс сөйгә,
Ердеи дөрәп,
ере гидилши ялы.
Шоң билен бейикдир—адам ниети.
Шоң билен гөзелдир—адам хыялы.

Сөйги оюн дәлдир.
Сынагдыр сөйги.
Хер етен өң йүкүни гөтерип билмез.
Сөйгә мынасыплар гөтәр сөйгиңи,
Сөйги
эҗизлериң голундан гелмез.

Сөймедиклер яш дүнйәде гожадыр,
Сөен сүрйәр гожа дүнйәң яшлыгын.

Сөйги үчин тебигатда канун ёк.
Мен—адам:

сөйгүден дөредим башда.

Сөйгиң гүйҗи билен айланяр земин.
Гүйч диймек
яшлыкдыр. Яшлыкдыр сөйги —
Яшлык

белент хем арасса сөймели.

Сени сөйүп, гөз етирдим бир зада:
Кынчылык ёк,
Эҗизлик бар дүнйәде.

Сениң үчин хич дүнъеден гечмерин,
Гечсем сөйгимизден гечдигим болар.

Сөйги диймек—шо дуйгының манысын
Дүшүндирмек кын боланда сөйгүдир.

Сөйги-галарыңдан бейикдир бейик,
Сөйги бойларыңдан чуңуракдыр хас.

Сөйүң —
Ынсан оглы шунча ёл гечип,
Сизден оң сөйүшип гөрмедик ялы!
Сөйгүде

дуйгулар болмалы инче,
Чала галплык этсең, үзүлмелидир.

Сөйгиниң дердине хормат гоймалы,
Шо дерт билен өнйәр тәмиз дуйгумыз.
Биз,
элмыдам,
хесрет чекип сөймели,
Дегйән болса шол хесрете сөйгимиз!

Хер гүнүң—бир өмүр, бир улы сене—
Сөйги гүнлериниң адаты, ине.

Белки мырадына етмедик сөйги
Етен сөйгүлерден кәмилдир кәмил.

Гара СЕЙИТЛИЕВДЕН

Сөйги болан ерде сөз нәмә герек?
Сөйги оды сөндүрер, от сөйгини сөндүрмез.

Сөйгиниң сырыны сорашма менден,
Оны йүрек билер, сораш йүрекден.

Йүрекден йүреге ышкың ёлы бар.

Шәхер **БОРҶАКОВДАН**

Мүң гөзелден бир гөзели сайласаң,
Әхли ышкың бир гөзеле гитмели.
Мүң гөзелден бир гөзели сайласаң,
Мүң гөзелиң хатырасын тутмалы.

Сөйги дийилйәнем умман ялыдыр,
Ахыр бир ерлерден ыклап чыкмалы.
Йөне мүң гөзелден бирин сайласаң,
Тә өлинчәң шонуң нәзин чекмели.

«ҚОВУСНАМАДАН»

Эй, балам, кишиниң тебигаты говы (гөзел, якымлы, юмшак болмаса, ашык болуп билмез. Чүнки ышк шүбхесиз тебигы гөзелликден (якымлылыкдан) пейда боляр.

Гөдек (агыр) тебигатлы киши хич вагт ашык болуп билмез.

Сен ашык болмазлыга херекет эт, чүнки ашыклык өрән агыр ишдир, айратын хем гарыплыкда агыр ишдир.

Өзүңи саклагын ве ашыклыкдан берхизли бол. Ашык болмак акыллыларың иши дәлдир. Акыллылар ашыклыкдан өзлерини сакланлардыр.

Ышк хемме вагт узак сапар этмеги, хемише гайгы-элем билен өмүр гечирмеги—шуңа меңзеш ишлери талап эдйәр.

Ашыклык башга, достлук башга, ашыклыкда кишиниң вагты хош болмаяр. Билгин, достлукда кишиниң вагты кә хош, кә нә хош боляр, эмма ашыклыкда (кишиниң вагты) мыдама гайгы-элем билен гечйәр.

Киши йигитлик вагтында ашык болса айбы ёк, бу ашыклыгы ким билсе хем багышлар, «айбы ёк», йигит-дә» диерлер, эмма гаррылыкда ашык болуп отурма, гаррыны (бу ишде) хич ким гечирмез.

Догры, йигит ашык болса узурлыдыр-эсаслыдыр, эмма йигит ашык боланда өзүни алдырмазлыгы, сыясат, улы дүшүнҗелилик (ве данышментлик) ёлларына зыян етирмезлиги герек.

ДИҢЕ ДАНАЛЫК ХАКДА

Топлан ве терҗиме эден
Ёвшан АННАГУРБАН

ДҮЗҮҖИДЕН

Дүнъеде гепем кән, гүррүңем. Йөне «Хер башына пер санҗандан Исгендер боланок», хер бир эдилен гүррүңем гулага яранок. Гепиң гердишине айдыланда болса, хер бир китапдан китабам, хер бир эсерден эсерем боланок. Муңа «өсен социализмиң» шанына язылан хем нешир эдилен китапларың җызланыңка чалым эден өмрем шаят! Кә гүррүңлер болса, диңе гулага яранок, эйсем йүреге-де җүңк боляр. Шол себәпли хем, кә гүррүң эдилен еринде галса, кәси ганат баглап учяр-да, асырлар ашып, адамзат яшаса яшап йөр. Гүндогарда болса, чепер сөзе, көнеден — ата-бабадан мирас галан роваят-тымсаллара, өвүт-несихата, дана гүррүңлере айратын гадыр гойлупдыр. Алым кишилериң, сунгат эелериниң, сенет уссаларының, серкерделериң, шаларың, шахырларың айдан сөзлери, гетирен тымсаллары дилден-диле гечип, гөтерйән маны йүкүне баглылыкда яшайыш хукугыны газаныпдыр. Эйсем, диңе Гүндогарда дәл, Гүнбатарда хем йити сөзе, пәхим-пайхаса аңырдан сарпа гойлупдыр.

Йөне, гынансак-да, «иң яманы гырадеңлик» дийлени, гарып гырадеңлиги гетирен «социализм» бизи дана сөзденем, акыл-пайхасданам бир мензил ыза зыңды. Бош хем пөвхе вагыз билен гүймеди...

«Аҗыган өлмез, алңасан өлер» диен халк аңырлардан мамла. Шондан өтри хем, шу алңасак дөвүрде-де, ене халкларың өз пайхасына, гадым пәхимлерине йүзленмегиң айратын әхмиети бар

«Гүне еңсесини өврен диңе өз көлегесини гөрермиш». Эйсем-де болса, Гүнүң хем, пайхасың хем гөни гөзүне гарамак герек. Себәп дийсең Гүне—ягтылыга-да пайхаса-какыката-да өвренишмән яшамак мүмкин дәл. Гүнсүз-ягтылыксыз яшайыш түм ичре серменен ялы бир затдыр.

ГАДЫМЫ ХЫТАЙ ПӘХИМЛЕРИ

Сесиңи үйтгетмели экениң

Кепдери бир ерлерден учуп гелен байгушы гөрүп, ондан нирeден геленини сорапдыр.

—Озал Гүндогарда яшаядым, инди Гүнбатара барян. Шо ерде яшаҗак — дийип, байгуш сорагың җогабыны нагт эдипдир. Соңунданам, әдехедине гөрә, эрбет сесини эдип гыгырыпдыр ве җокурдап «гүлүпдир».

—Нәме үчин догдук депәңи ташланыңа нәме үчин ят иллере угранына мен-ә дүшүнйән дәлдирин — дийип, кепдери гең галыпдыр

—Гүндогарда мени халаноклар, сесиң якымсыз дийййәрлер. Шонуң үчинем юрдумы үйтгетмек карарына гелдим.— Байгуш шей дийип, ене якымсыз сесини эдип гыгырыпдыр ве җокурдап «гүлүпдир».

—Сен оңармансың, догдук депәңи терк этмели дәл экениң — дийип, кепдери башыны яйкапдыр.

—О нәме үчин оңармандырын, гайтам оңарандырын. — Байгуш гатырганыпдыр. — Мен саңа айтдым-а, Гүндогарда мени халаноклар дийип. Онсоң мен нәме үчин о ерде горги горүп йөрмелимишим?

—Ах, байгуш дайза, сен мунуң үчин юрдуңы дәл-де, сесиңи үйтгетмели экениң. Бил-де гояй, сени Гүнбатарда-да халамазлар. Гайтам Гүндогардакыданам бетер йигренерлер. Себәби бейле шум сесе, бейле гүңлеч җокурда хич ким узак чыдам этмез. Йөне сен өз сесиңи, өз кесби-кәриңи үйтгедип билмеҗек болсаң, онда башга геп. Шонда-да юрт ашып, азара галып йөрмән, берленҗе өмри өз түнеҗигиңде гечирҗек болмалы экениң. — Кепдери шей дийипдир-де, ганатларыны яйып, овадан асмана гөтерилип гидипдир.

Кимиң ыхласы аңырдан?

Чжон ханың Чу ве Шэ дийип, ики саны көмекчиси бар экен. Бир гезек ол Чуа шей диен:

—Сен мени халаңок, йигренйәң асыл.

—Сиз муны нәмеден дийдиңиз? — дийип, Чу алада галан. — Мениң сизе хорматым мыдама аңырдандыр.

—Ине, Шэ велин мени бичак говы горйәр — дийип, хан ене өзүниңкини тутупдыр.

—Сиз муны нәмеден чен тутуп айтдыңыз? — Чу хас-да бетер алада галан.

—Себәби Шэ хич хачан мениң эдениме дәл диймейәр. Сен болса, маңа мыдама игәңи сүртүп йөрсүң. Оны эйтмели дәлдиң, муны бейтмели дәлдиң дийип, халыс йүреге-багра дүшйәң. Эгер сен мени говы горйән болсадың, онда овнук-ушак кемчиликлери дилиңе алып, мени хер әдимде утандырҗак болуп дурмаздың. Хатда мениң кемчиликлериме үнсем бермездиң. Олары гормездиңем, дуймаздыңам...

Шонда Чу шей диен:

—Ким өз ховандарының кемчиликлери хакында дымян болса, ол онуң кемчиликлеринин артмагына ве чуңлашмагына ярдам берйәндир. Ким өз ховандарының кемчиликлерини йүзүне айдян болса, ол онуң шол кемчиликлерден дынмагына, оларың өңүни алмагына көмек эдйәндир. Ине, инди өзүңиз ойланып гөрүң: кимиң ыхласы аңырдан? Мениңкими я-да Шэниңки?

Дирэ делалат эт

Алым адам болса-да, Чжуанцзы ярлыклы гарыпды. Ол бир гүн ирден турса, өйүнде екеҗе гошавуҗам түви галман экен. Итиң аҗы болансоң, ол гоңшусыныңка барып, ондан екеҗе күмүш теңңе карз бермегини хайыш этди. Гоңшусы гурплы адамды, йөне гаты гысыкды. «Җүбиден пул чыкандан җесетден җан чыксын» дийип яшаян адамды. Бу гезегем шейле болды: ол хер эдип, хесип эдип, пул чыкармак мөхлетини аңыррага чекмәге чалышды:

—Бары-ёгы екеҗе теңңе билен нэче вагт мыдар эдерин өйдйәң? Говусы, ене бир айдан гел, мен саңа отуз теңңе берейин. Шонда бирселлем кишә миннетсиз яшарсың. Гөрйәңми мең җомартлыгымы: сен бары-ёгы екеҗе теңңе дилейәң, мен болсам саңа отуз теңңе эчилйән!

Чжуанцзы оңа шейле диен:

—Яңы сизе гелйәркәм, ёлда гуран деряҗыкда урнуп ятан балыгы гөрдүм. О җанавер менден голайдакы гуюдан ики-үч бедре сув гетирип, үстүне гуймагымы хайыш этди. Мен болсам оңа: «Ики-үч бедре сув билен нэче вагт мыдар эдерин өйдйәң? Говусы, ене бир хепде гараш, бираз элим бошашсын, шонда деряҗыгы дурнаң гөзи ялы сувдан пүрепүр эдейин» дийдим. Балык җанавер болса: «Хәзир мени гуюдан алнан ики-үч бедре сув өлүмден алып галяр. Бир хепдеден болса, гиден бир умманы гетирип үстүмден эңтеренде-де, дирелҗек гүманым ёк» дийди.

—Сен муны маңа нәме үчин айдяң? — дийип, алымың гоңшусы гөзҗагазыны черрелтди.

—Өлә дәл-де, дирә делалат этмелидигине дүшүнмегиң үчин — дийип, алым янгынлы гепледи.

Ким догрусыны айдяр?

Чи хан өз раятында Сюй Гун дийип бирининң яшаяныны, онуң гөрк-гөрмекде тайсыздыгыны эшидип, гижеси билен

ынжалып билмеди. Ол ирдсн дүшегинден өрүп-өрмән хызматкәрини чагырды-да:

—Сен хей Сюй Гун дийилйәни гөрүпмидиң? — дийип сорады.

—Хава, мениң женабым, бирем дәл, кән гезек гөрдүм.

—Ханы онда сен айт, шол икимизиң хайсымыз хас овадан? Менми я ол?

—Элбетде, сиз овадан, мениң женабым — дийип, хызматкәр жогабы нагт этди.

Гүн гүнорта боланда ол бу сорагы аялына берди:

—Ёлда-ызда сен-э гөрен дәлсиң шо Сюй Гун дийилйәни?

—Хава, гөрүпдим—дийип, аялы гөзлерини тегеледи.

—Сен онда айт, шол икимизиң хайсымыз хас гелшикли? Олмы я мен?

—Сораян задыңызы, элбетде, сиз гелшикли.

Агшамара өе мыхман гелди. Хан бу сорагы мыхмана-да берди:

—Айтсаңызлаң, Сюй Гун диййәнлерини гөрен болсаңыз, шол икимизиң хайсымыз сыратлы? Менми я ол?

—Мениң пикиримч-ә сиз хас гелшикли — дийип,, мыхман салыхатлы жогап берди.

Хан шондан соң ара кән вагт дүшүрмән гезеленже чыкды. Келлесиниң гызгынына-да шәхериң о четине, гарып-гасарларың яшаян күнжегине етенини дуйман галды. Бу ерде оны хич ким тананокды. Бирден онуң гөзи дийсең гөрмегей өтегчә дүшди. «Ине, шул адам менденем, Сюй Гунданам овадан» дийип, хан өз янындан пикир этди-де, бир гарры аялдан:

—Шул адамың адын-а билйән дәлсиңиз-дә? — дийип сорады.

—Билмән нәме, Сюй Гун ол-а.

—Онда сен айт, шол икимизиң хайсымыз овадан? Менми я ол?—дийип, хан бу аяла-да шол өңки сорагыны берди.

Гарры аял хана гең галып серетди-серетди-де:

—Элбетде, Сюй Гун овадан. Ынанмасаңыз, өңүңизден чыкандан сораң гөрәйиң, хөкман шуны айдарлар—дийди.

Хан өйүне гелип, пете-пет өңүнден чыкан акылдара барыны гүр берди.

—Нәме үчин маңа хызматкәримем, аялымам, мыхманымам догрусыны айтмады? Гайта сен Сюй Гундан хас овадан

дийип алдадылар. Эйсем мен инди хакыкаты кимден сорап билмели? — дийди.

Шонда акылдар оңа шей диен:

—Хызматкәриң саңа горкусындан догрусыны айдып билен дәлдир. Аялың сени говы гөрйәндир ве гынандырмак ислән дәлдир. Шонуң үчинем догрусыны айтмакдан сакланандыр. Мыхманың болса, сыпайчылык эдендир, сениң кейпиңи гачырмайын диендир. Өңүнден билмегиң герек: эгер сен хакыкатданам хакыката етмек ислейән болсаң, онда оны хызматкәриңденем, якынларынданам, мыхманларынданам сорама. Илиң ичине чык, сениң кимдигиңи билмейән адамларың арасына бар, шонда бары Ай доган ялы болар!

Пәхимсиз ягшылык

Гадым вагтда Хытайда бир патыша болупдыр. Ол гушларың өлемен ашыгы экен. Бир гезек ол огланҗыкларың яй ясанып, кепдерилери авлаяныны гөрүпдир-де:

—Эгер ким-де ким көшге җанлы гуш гетирип берсе, оңа бир гошавуч түви бермели — дийипдир.

Бу хабары эшидип, огланҗыклар кепдери атмаларыны бес эдипдирлер ве токайда дузак гурмага башлапдырлар. Басым көшк отаглары дузак гурлуп тутулан кепдерилерден долдурылыпдыр

Гүнлериң бир гүни гоңшы патышалыкдан бир акылдар гезмәге гелипдир-де, көшкдәки кепдерилери гөрүп:

—Мунча гушы нәме этҗек болуп саклаяң? — дийип сорапдыр.

—Мен бир йүреги юка адам. Гушлары аша говы гөрйән. Шонуң үчинем олары огланҗыклардан халас этмеги йүрегиме дүвдүм. Инди олар көчеде-бейлекиде гөҗек атып, кепдери авланоклар-да, дириҗе тутуп, ынҗытманҗык маңа гетирип берйәрлер. Мен олары шейдер ялы этдим — дийип, патыша эден ишинден хош болуп гүр берипдир.

—А бу кепдерилең хөвүртгелеринде галан гызылетенеҗе гушлара ким эсеван эдйә онсоң? — дийип, акылдар гызыкланыпдыр.

—О нәхили гызылетеңеже гушлар? — дийип, патыша геңиргенипдир.

—Ине, шу сениң көшк отагларың ичинде пысырдашып йөрен кепдерилең токайдакы хөвүртгелеринде гызылетенеҗе җүйҗелери галандыр-а! Шолары ким идедйәр?

—Мен бу барада пикир этмәндирин — дийип, өз эден ишиниң телекдигине дүшүнен патыша ысгынсыз дилленипдир.

Шонда акылдар шей диен:

—Сизиң говы йүрегиңиз бар. Гушлары говы гөрйәниңизем чын. Йөне о җанаверлере сиз ялы каст эден ёк. Хәзир токайдакы хөвүртгелер ачлыкдан гатап галан җүйҗелерден долы. Сиз бәш йүз саны кепдерини халас этдиңиз, йөне шондан бәш эссе кән җүйҗәни хеләкледиңиз.

—Говы болмак кын-ов — дийип, патыша улудан демини алан.

Акылдар оңа шейле пент эден:

—Ягшылыгам пәхим билен этмек герек, акыллы-башлы этмек герек. Кишә непи дегмейән акылың йүзүне көз дегсин, йөне пәхимсиз ягшылыкданам эгә болмалы. Пәхимсиз ягшылыгың хайрындан зелели кән боляр.

Кимиң сарпасы белент

Бир окувчы мугаллымындан соран:

—Айтсаңызлаң, адамлар киме хас кән сарпа гойярлар—көп гүрләнеми я-да аз гүрләне?

Мугаллым шей диен:

—Хол ләбик батгалыкдакы гурбагалар даң атандан агшама ченли варрыклашып гечйәрлер. Йөне олара дийиәмиң дийиән ёк. Гайта хер кимиң гачгыны шолар. Гызыл кекеч хораз болса, диңе даң атанда гыгыряр — оңа хемише киши «хә» берйәр: овазы эшидиленден өрүп, ишли-иши билен боляр.

Ганат ве пер

Дхо Ден хан көшк сейилгәхиндәки ёдажыкда гезмеләп йөршүне улудан дем алып, башыны ахмырлы яйкады. Муны гөрен гоҗа багбан ондан:

—Нәме бейле хапа боляңыз? Нәмеден гөвнүңиз галды?—дийип сорады. Хан:

—Өз көшк гуллукчыларымың арасында парасатлы хем догручыл адамларың ёклугына хапа болян. Акыллы адамлар нәме үчин мең көшгүми беземек исләноклар? Олар нәме үчин меңкә гара салман оңярлар?

Гоҗа багбан оңа шей диен:

—Дүрри-гөвхериң, лаглы-җовахырың аягы ёк, йөне сиз

генжи-хазынаның кемини-кемстүни сайгараңзок. Себэп дийсең, дүрри-гөвхерем, лаглы-җовахырам сизиң мейлиңизе гөрэ акып ятыр. Сиз өз хазынаңызы иследигиңизче көпелдибем, кемелдибем билйэрсиңиз. Парасатлы, догручыл адамларың болса, өз аягы бар. Мегерем, оларың аяклары сизе тараң чекмейэн болмалы. Диймек, сиз парасатлы хем догручыл адамлара дүрри-гөвхере, лаглы-җовахыра мейил эдишиңизден аз мейил эдйэнсиңиз.

Ханың бу сөзе гахары гелди:

—Эгер олар маңа гуллук этмек ислемейэн болсалар, гүмлериниденем аңрык гитсинлер. Шоларсызам оңарын. Көшкде гуллукчы азлык эденок болманда-да...

Шонда гожа багбан шей диен:

—Гувлар ал-асманда ганат яйяндыр, себэби оларың ганаты бардыр. Йөне оларың дөшүни, аркаларыны өртйэн перлериң асмана галкмак үчин делалаты етйэн дэлдир. Парасатлы ве догручыл адамлар дөвлетиң ганатыдыр. Олар хөкүмдара хас ёкарларык, хас алыслара учмага, дөвлети кэмил доландырмага ярдам эдйэрлер. Сең о диййэн гуллукчылаң болса, шо перҗагазлар ялы, асмана галкмалы боланда бары-ёгы дес-деңдир.

Голуңы гоңшыңа узат

Бир гезек Цы хан Лу хана шей дийди:

—Биз бир янамык гоңшы. Шоң үчинем бир-биреге гол узадалы-да, дост-доган болуп, ыснышыклы яшалы. Шонда бизе батырнып билен болмаз. Эгер сең ер-юрдуңа ховп абанса, мен көмеге етишерин, меңкэ ховп абанса, сен гелерсиң...

Лу хан бу гүррүңе сеңригини йыгырды:

— Голдав-көмек гүйчлиниң иши. Кын гүнде арка дурманам диңе гүйчли ханлыклар башарар. Сең ханлыгың болса, меңкиден улы дэл. Диймек, гүйҗүңем меңкиден артык дэл. Хытайың демиргазыгында Тин хан яшаяр. Ана, шол гүйчли хан. Мен шоң билен гол узадышмак ислейэн.

Цы хан ондан:.

—Тин ханың ханлыгы шу ерден нэче гүнлүк ёл? — дийип сорады.

—Йындам ат болса, дурман гитсе, йигрими гүнде дагы етер.

Шонда Цы хан шей диен:

—Эгер сиз шу тайдакы дерýада гарк болуп гидип барян болсаңыз Тин ханлыгындан етишип халас эдерлер өйдйэңиз-

ми? Олар гелйәнчә мазарыңызың үстүне от битер. Эгер сизиң көшгүңизе от дүшсе, адамлар сув дийип, нирә ылгар өйдйәңиз? Голайдакы көлчәми я-да хол дагларың аңырсында чырпынып ятан деңзе? Элбетде, деңзиң сувы кәндир. Йөне гидип-гелйәнчәлер, барянчалар, гетирйәнчәлер көшгүң күли асмана соврулар.

—Акыл геп—дийип, Лу хан йүзүни саллап.

Хан гылыгы

Вэй ханың байлыгы ере-гөге сыгмазды. Йөне онуң иң эй гөрйән зады зер чайылып чекилен аждархалы пайтуныды. Хөкүмдарың хан пайтунына өзүнден башга аяк атмага ыжаза бермейәнинденем, барды-гелди бири бу дүзгүни бозайса, башының өлүмлидигинденем илат хабарлыды.

Ханың Ни Цзы-ся атлы бир гуллукчысы барды. Хан оны дийсең говы гөрерди. Көшкдәкилериң әхлисиниң шондан гөрелде алмагыны саргарды.

Бир гезек, гижәниң ичинде Ни Цзы-сяның эжеси агыр нәсаглады. Ни Цзы-ся ылгап көчә чыкды-да, ханың пайтунына бөкүп мүнүп, атлары сайгылап, тебип гетирмәге гитди.

Ол эртеси ирден көшге гайдып гелди-де, ханың өңүнде дыза чөкүп, өзүниң нәме үчин дүзгүни бозандыгыны дүшүндирди. Шонда хан көшк гуллукчыларына гарап шей дийди:

—Ни Цзы-ся бизе огул сөйгүсиниң нусгасыны гөркезди! Ол эжесиниң саг-аман галмагы үчин өзүни пида этмәге-де тайын экен. Хут шунуң үчинем мениң оңа аша гөвнүм етйәр. Хут шунуң үчинем мен оңа шу алтын күйзәни пешгеш берйән!

Бир гезегем хан өз багында гезим эдип йөрди. Янында-да Ни Цзы-ся барды. Ни Цзы-ся багдан бир эрги ёлуп алдыда ,ярыны дишләп:

—Мен бейле сүйҗи эрги өмрүмде ийип гөрмәндим. Алың, сизем дадып гөрүң! — дийип, ярты эрги хана улы хормат билен узатды.

Хош болан хан ярты эрги ийди-де, көшк гуллукчыларына шей дийди:

—Ни Цзы-сядан гөрелде алың. Ол элмыдама өз хөкүмдары хакда алада эдйәр!

Ай-гүн айланып, хан башга бир гуллукчысы билен ыснышды. Ол инди Ни Цзы-ся хакда эшитмегем исләнокды.

Бири ондан Ни Цзы-сяның нәме языгының бардыгыны сорады.

Шонда хан гахар билен шей диен:

—Эйсем, сиз Ни Цзы-сяның дүзгүни бозанындан хабарсызмы? Онуң асла мени эсгермән башланыны билецзокмы? Өзүңиз ойланып гөрүң: ол мениң пайтуныма мүнмәге хет этди ахырын! Үстесине, өңки эдени аз ялы, ол маңа өз агзындан галан эриги хөдүрлемәнем хич затча гөрмеди. Эйсем, шуларың өзи онуң келлесини кесмек үчин етерлик дәлми?

Гөрлүп отурылса, шол бир затлар үчин өвүп, арша гөтерибем, дөвүп, ере сокубам боляп экен.

Огры нәдип тутулды

Бир акмак огры байың гапысындакы күмүш җаңжагаза тинкесини дикди. Ол оны гопарып алайын диен нниет билен элинем узатды. Йөне җаның эл дегренинден часлы җаңңырдаҗагы, байың хызматкәрлериниң босушып гелҗеги ве өзүни тутҗагы ядына дүшди-де, бу нниетинден эл чекди.

«Җаңың сеси эшидилмез ялы бир тәр тапмалы» дийип, огры пикир этди. Шол вагтам онуң җүбүсиндәки пагта ядына дүшди. Онсоң ол пагтаны алды-да, ики гулагынам берк дыкып, җаңы ап-аркайын гопармага дурды. Гопарып дуршуна-да өз янындан тапан эмелине монча болды. Себәби ол җаңың җыңңырдысыны эшиденокды... Йөне бирден байың хызматкәрлери ылгап чыкдылар-да, оны тутуп, зындана әкитдилер.

Акмак огры зынданда отурышына өзүниң җаңың гапдалыҗыгында дуруп эшитмедик җаңңырдысыны байың хызматкәрлериниң шол алловаррадан эшидип билишлерине хайранлар галды.

Өвретмесини бес этди

Лу хан хемише өз голастыларына хайсы иши нәхили этмелидигини өвредерди. Онуң берйән маслахатлары хер неңенси самсыклаҗам болса, хич ким оң диенине дәл диймәге хет эдип билмезди.

Бир гезегем хан өз Ши Цзы-цзень атлы гуллукчысыны алыс раятына хәким эдип уградты. Өзүне-де:

—Яныңа ики саны мүрзе алып гит — дийип табшырды. — Гой, олар болян-гечйән затларың әхлисини язсын.

Ши Цзы-цзень хәким белленен ерине баран гүни эрбет харасат гопды. Ел туруп, ягыш ягын, йылдырым чакып, ахырам ыбадатхана от дүшүп, ол ловлап янмага дурды.

Мүрзелер хайдан-хай дөвет галамларына япышып, янгын хакында язмакчы болдулар. Тәзе хәким олара:

—Сыя батырман, гуры галам билен языӊ! — дийди.

Мүрзелер еке сөзлемем язып билмедилер.

Эртеси раятда сув жошды. Мүрзелер ене дөвет галамларына япышдылар. Хәким олара:

—Сиз язмага башланыӊыздан, мен сизиӊ элиӊизден чекип башларын. Шонда сизиӊ хатыӊыз хас гелшикли болар — диен.

Элбетде, мүрзелер бу гезегем хич зат язып билмедилер.

Эртеси раятда ер ыранды. Мүрзелер дерхал дөвет галамларына япышдылар. Хәким олара шей дийди:

—Хатыӊызы дикбашашак дуруп языӊ!

Бу буйругы эшиден мүрзелер гош-көтеллелерини алдылар-да, Ши Цзы-цзениӊ раятыны терк этдилер. Шол гайдышларына-да дүйп хәкимиӊ, өз ханларыныӊ янына гелдилер. Шол вагт ханыӊ янында акылдар гожа Конфуций хем отуран экен.

Мүрзелер ханларына болан иши гүр бердилер. Ши Цзы-цзениӊ бир гүн-ә гуры галам билен хат язмагы буйрандыгыны, ене бир гүнем хат язанларында еӊлериинден чекип халыс эдендигини, ене бир гүнем хаты дикбашашак дуруп язмагы маслахат берендигини айтдылар.

Хан мүрзелериниӊ гүррүӊини диӊләп:

—Ши Цзы-цзень дәлирәпдир! — дийди.

Гожа Конфуций болса, чал башыны яйкап, шей диен:

—Ши Цзы-цзениӊ акылы еринде, өзем гаты салыхатлы адам.

—Сиз нәмә эсасланып бей дийип билйәрсиӊиз? — Хан акылдарыӊ айдан сөзүне геӊ галды.

—Сизден шунча арадашлыкда болса-да, ол сизиӊ хемише, хемме кишә өвретмек, маслахат бермек эндигиӊизиӊ неӊенси нетижесиниӊ бардыгыны гөркезип билипдир.

Шондан соӊ Лу хан өз гуллукчыларыныӊ әхли ишине гатышып, олары болар-болмаз маслахатлары билен бизар этмесини кесипдир.

Шемем кем дәлдир

Гожалан хөкүмдар Пин Гун бир гезек өз везирине шей диен:

—Яшлыкда акмаклык эдип, хич зат окамадымам, өврен-

медимем. Инди болса окардан-өвренерден гич: дүйн етмишими долдурдым....

Везир:

— Йөне шонда-да шем болса кем дәлдир — диен.

Хөкүмдар везириң бу сөзүне геӊ галан ве:

—Манысыз бир зат айдяӊыз гойбериберйәӊиз. Ери, бу икара шем ниреден гелди? — диен.

Везир шей диен:

—Бизиң чагалыкда ве яшлыкда алан билимимиз сәхер доган Гүне меңзешдир. Сәхер доган Гүн болса, гиҗе түмлүгини батыргайлык билен ковуп, нуруны болдан эчилип, хем мелерде хыруч-хөвес оярядыр. Орта яшда, акыл гоялышандан соң алнан билим гүнортадан мазалы аган Гүне чалым эдйәндир. Ол бейле нурлы дәлдир, йөне ягты сачяндыр, якып барян дәлдир, йөне йылыдяндыр ве чойяндыр. Гоҗалыкда алнан билим шемиң ягтысына чалым эдйәндир. Шемиң нуры өчүгсижедир. Йөне оны өчүрсең, түмлүк үстүңе бар лабырыны атаяр. Эйсем инди түм гараңкының ичинде отурандан шем якып отураның говудыгы дүшнүкли дәлми?

Хайсы кәр важып?

Бир гезек гайыкчы дерядан аксакгал гоҗаны гечирди. Гоҗа сересапсызлык этди- де, гайыгың эрңегине япланып, сува агдарылды. Гайыкчы гөрсе, гоҗа гарк болуп гидип баряр диййә. Онсоң ол сува бөкүп, гоҗаны халас эдипдир.

— Таңры ялкасын. Сен болмадык болсаң, мен гарк болардым — дийип, гоҗа гайыкчы миннетдарлык билдирен.

— Хава, догруданам шейле. Сиз менсиз гөни хеләк болядыңыз—дийип, гайыкчы өзүнден хош болан. Соңунданам:—

Ёгса-да, айтсаңызлаң, сиз нирә баряӊыз? — дийип соран.

— Мен Лян ханлыгына барян.

— Лян ханлыгында нәме ишиңиз бар сизиң?

— Мени хан чагырды. Ол мениң өзүне геңешдар болмагымы ислейәр.

Муны эшиден гайыкчы геӊ галды:

— Дүнйәниң гурлушы гаты адалатсыз-ов! Сиз дүйпден йүзүп билеңзок, мен болсам балык ялы йүзйән. Нәме үчин онсоң хан өзүне геңешдар эдип мени дәл-де, сизи аляр?

Гоҗа шей диен:

— Сен гайыкчы шонуң үчинем иң важып зат йүзүп билмек дийип пикир эдйәң. Дайхан болса, иң важып зат бол түви хасылыны етишдирмекдир өйдйәр. Авчы болса, ханлыга иң герекли адам вагшы хайванлара белет кишидир дийип пикир эдйәр. Эсгер ханлыга иң зерур адам дурнаның гөзүнден урян мергендир дийип чен уряр. Йөне буларың бары ялңышяр. Хакыкат башга затда. Адамларың бир топарының балык ялы йүзүп билмеги, ене бир топарының бол хасыл етишдирип билмеги герек. Бир топарының җанлы-җандарлара белетлиги, ене бир топарының нышана атмакда уссатлыгы лазым. Ханлык хут шуларың аркасындан бай хем гүйчли болар. Йөне сен шу хакыката акыл етирип билмэнсиң, хут шонуң үчинем өмрүң бойы гайыкчы болуп галарсың. Мен болсам лагшан гарры халыма, йүзүп билмесем-де, хана дөвлети доландырмага көмек эдерин.

Диңлемэнем башармак герек

Бир хәким Ян-цзы дерясының боюнда гезим этмек карарына гелди. Ол болдан безелен хашамлы кеҗебәниң үстүнде серлип ятды-да, бармагыны демиргазыга чоммалдып, хызматкәрлерине:

— Мени шейләк әкидиң! — дийди.

Хызматкәрлер хашамлы кеҗебәни эгинлерине алдыларда, гөркезилен тарапа хайдап уградылар. Бирселлемден оларың өңүнден дүнье гезип йөрен тәҗир чыкды ве хашамлы кеҗебә мүнен мерхеметли кишиниң нирә баряныны сорады.

— Ян-цзы дерясының боюна — дийип, хызматкәрлер җогап бердилер.

— Онда сиз демиргазыга дәл-де гүнорта гитмели ахырын — дийип, тәҗир оларың барян угруның ялңышдыгыны айтды.

— Мениң ислендик ёла пулумам, харҗымам етер — дийип, хәким хонданбәрси гүррүң этди.

— Эгер гүнорта өврүлмесиңиз, сизе Ян-цзы дерясыны гөрмек үчин хич бир пулуңам, хич харҗыңам хайры болмаз — дийип, тәҗирем гөнүсинден гелди.

— Болды, бесдир. Мени ёлумдан гойма — дийип, хәким гахарлы гыгырды.

Ене бирселлем хайданларындан соң, оларың өңүнден балыкчы чыкды. Олам хәкимиң угруның ханҗакдыгыны сорады. Хызматкәрлер оңа-да:

— Ян-цзы дерясына — диен.

— Ян-цзы гүнортада ахырын. Сиз болса демиргазыга баряңыз.

— Мен хызматкәрлем өз ишини билйәндир — дийип, хәким ятан еринден гыгыран. — Гөр-ә, олар нәхили чаласың хем гуҗурлы.

— Эгер демиргазыга гитсеңиз, хич бир чаласынлыгам, хич бир гуҗур-гайратам сизи Ян-цза элтип билмез.

— Совул ёлдан, янраң бири! — дийип, хәким гахарланды ве хызматкәрлерине ёлы довам этмеги буюрды.

Агшамара оларың өңүнден чопан чыкды. Олам хәкимиң нирә баряныны биленден соң гең галып:

— Ян-цзы гүнортадака демиргазыга тутдурып баршыңыза дүшмедим мен-ә — дийди.

— Мен кеҗебәм аҗап кеҗебе — дийип, хәким ене хонданбәрсиреди.

— Бейле кеҗебеде угран угруң хезиллик болуп гөрнер.

— Сизиң кеҗебәңиз хер ненеңси аҗабам болайсын, гүнорта өврүлмесеңиз, Ян-цзы дерясына йүзүңиз дүшмән гечсе герек.

— Гөзе-баша дүшме-де ёк бол шу тайдан, ишсиз тентек — дийип, хәким ене газаба мүнди.

Буйруга мәхетдел хызматкәрлер өз хөкүмдаларыны демиргазыга тарап алдылар гитдилер отурдылар. Гүн ызына гүн гечди, йөне Ян-цзы дерясы гөрүнмеди.

— Гаты гең! — дийип, хәким өңлеринден чыкан дайхана йүзленди — Харч, пул дийсең, менде бар, иң бир бердашлы, иң бир чакган хызматкәрлер менде бар, иң бир аҗап кеҗебе-де менде бар, йөне мен шопда-да Ян-цзы дерясына етмән гечдим?

Дайхан шей диен:

— Догры, сизде пулам, харҗам бар. Хызматкәрем, кәҗебе-де бар Йөне сизде иң эсасы зат — айдылан-дийлени диңләп билмек башарныгы ёк. Айдылан-дийлени диңлемеги башармаян адама не пулдан, не хызматкәрден неп болар Ол мыдама маңлайыны дивара урар йөрер.

Акылдарың җогабы

Гоҗа Конфуциның үч саны шәгирди бар экен. Олара Гун, Лу ве Чжан диййән экенлер. Бир гезек гезенде дервүш акылдардан:

— Сиз өз шәгирдиңиз Гун хакда нәме айдып билҗек? — дийип соран.

Акылдар:

— Гунуң акыл-пайхасына хатда алым кишилерем хайран галяр — диен.

— Лу барада нәме айдып билҗек?

— Онуң батырлыгы мешхур серкерделериңкә гайра дур диййәр.

— Үчүнҗи шәхирдиңиз барада нәме дийҗек?

— Онуң жепакешлиги гаты аңырдан!

Бу җогаплары эшиден дервүш гең галан ве:

— Эгер Гун шейле акыллы болса, Лу шейле батыр болса, Чжан шейле зәхметсөер болса, онда олар сизден нәме өвренйәрлер? — дийип соран. Конфуций:

— Гулак ас — диен. — Гун акыллы, йөне ялта. Лу батыр, йөне пайхассыз. Чжан зәхметсөер, йөне бахыл. Гун ялта акылданам пейда ёкдугыны биленок. Лу болса, сересап болмасаң, батырлыгың соңунның бетбагтлыга элтйәниндеи бихабар. Чжан багтың бахыллык билен бир ере сыгышмаяныны биленок. Ине, мениң шәгиртлерим шу затлары биленоклар. Олар тә шу хакыката дүшүнйәнчелер менден тәлим аларлар...

Кемчиликлер хакда дымма!

Бир везириң дийсең ишине җүр, җепакеш көмекчиси бар экен. Ол везириң элинде тутуш үч йыл биркемсиз ишләпдир. Йөне бир гүн оңа везир шей диен:

— Мен сениң ишлейшиңден нәгиле. Шонуң үчинем сен өзүңе башга ерден иш гөзлен.

Гулагының эшиденине ынанмадык көмекчи дүшүнмезлик билен:

— Эйсем мең сизиң табшырыгыңызы ерине етирмедик ерим бармыды? Я ялталык эден гезегим болса айдың? Өз ишиме җүр болмасам, онда оны айдың! — диен.

— Ёк, буларың бары сең айдышың ялы — дийип, везир онуңкыны тассыклан.

— Онда нәме үчин мени ишден бошадяңыз?

Везир шей диен:

— Сиз үч йыллап мениң көмекчим болдуңыз. Шу үч йылың ичинде сиз маңа екеҗе гезегем кемчилигими дуйдурмадыңыз. Диймек, сиз мениң ишимиң ровачланмагы үчин

дәл-де, маңа яранмак үчин чалшыпсыңыз. Хут шу себәбе гөрә-де мен сизи ишден бошадян!

Бетлагам махлуклар нәмеден көпелйәр?

Бир эсгер йөришден өйүне доланып гелйән экен. Догдук депесине голайланда, онуң өңүнден яйын сувлы деря чыкыпдыр. Эсгер гайыкчыны гөрүп, онуң янына гелипдир-де, оңдан өзүни аңыркы кенара гечирмеги хайыш эдипдир.

Хачанда гайык деряның ортарасына етенде, сувуң астындан әпет аждарха чырпынып чыкыпдыр. Шобада асманы гара булут гаплап алыпдыр. Ел туруп, йылдырым чакыпдыр, деря долуп-дашып, толкунлар мес инер ялы күкрәп галыпдырлар. Элхенч тупан турупдыр. Әпет гомлар гайыгы бир оңа, бир муңа зыңыпдыр. Аждарха болса, горкусындан зәхреси ярылара гелен адамлары гөрүп, хезил эдип гүлүпдир. Аждарханы гөрениндеи иманы гөчен гайыкчы күреклерини ташлап, ики гөзүнем берк юман.

— Нәме үчин күрегиңи ташладың? — дийип, эсгер гатыгаты гыгыран.

— Күрекден нәме неп бар инди? — дийип, гайыкчы рухдан дүшен. — Аждархаң бизи сыпдырҗак гүманы бармы. Хениз оңа душуп, аман сыпан ёк ахырын!

— Адамың геп-гүррүңсиз өлүме кайыл болмага хакы ёкдур. Ол яшайыш үчин хөкман даркаш гурмалыдыр — дийип, эсгер сува өзүни оклан. Гайыкчы онуң гылыҗының аждарханың депесинден иненини ве элхенч келләни кесип ташланыны гөрүп, гөзүне ынанмандыр.

Шобада ел ятып, булутлар сырылыпдыр. Толкунлар гайдышып, деря асуда акып башлапдыр. Эсгер гайыга өзүни атып, гылыҗыны гынына салан ве шей диен:

— Шуң ялы бетлагам махлуклар диңе өзлеринден горкуляны үчин көпелйәр! Титремәңизи бес эдиң-де, шейдип күпелерине яплаң, гайдып гөзүңизе гөрүнсин-дә гөрейиноңсоң!

Гапылан гөз

Гадым эйямда бир хусыт сүйтхор болупдыр. Онуң пулы көпелдигиче тебехеди гөчүпдир. Ятса-турса бир токга алтын эдинсем дийип гөвүн йүвүрдип башлапдыр Хайсы ишиң гырасындан барсын, нәхили гүррүң этсин, тапавуды ёк мыдама гөзүне бир токга алтының өвүшгини гөрнүп гидер экен.

Бир гезек ол алтын дуканына барыпдыр. Гөрсе, капасада өз арзувлап йөрен алтыны өвшүн атып дур. Сүйтхор алтын бөлегине эсли вагтлап тиңкесини дикип дуруңдыр. Бирденем окдурылып барыпдыр-да, алтын бөлегини гарбап алыпдыр. Голтугына салыбам гөни гапа ылгапдыр. Йөне дукан адамдан долы экен Олар сүйтхоруң алтыны аланынам, голтугына саланынам, гапа ылганыпам гөрүпдирлер. Дерревем огрыны габап тутупдырлар-да, алтыны элинден гаңрып алыпдырлар. Онсоң ерли-ерден:

— Нэдип шу бела алтыны огурларын өйдүп билдиң? Көрем-э дэл сен? Дукан адамдан долы ахырын? — дийишипдирлер.

Сүйтхор гөзлерини ачгөзлүк билен мөлертди-де, даш-төверегине гең галып гаранжаклады. Ахырам башыны яйкап:

— Ёк, мен хич кими гөрмедим. Асла адам гөрмедим. Диңе алтын бөлегини гөрдүм, диңе шоны... — дийди.

— Акылы еринде-де дэл өйдйэн — дийип, дуканың эеси диллениди. — Даш-төверегиңи галлап дуран адамларам бир гөрмэн болармы?!

— Гең гөрмэң — дийип, бир гожа ара дүшди. — Алтының өвүшгининден гөзи гамашан адам адам сайгармаз. О гөз гапылан гөздүр, о гөзүң эеси үчин адам дийлен задың бары-ёгы дес-деңдир.

Өвүнжең хан

Ли хан өз ханлыгына хови абаняпыны билип, көшгүң дервезесиниң агзында ики саны уллакан депрек гоймагы буйрупдыр.

— Депрек сеси чыканындан көшге эңиң — дийип, раятына-да жар чекдирипдир.

Депреклер гойландан соң кэн вагт гечмэнкэ көшге атлы-абрайлы мыманлар гелипдир. Хачанда олар гайтмакчы боланларында, Ли хан олары угрутмага чыкып, деплерини гөркезип өвнүпдир:

— Хич ерде бизиңки ялы гаты сесли депрек ёкдур. Ынанмасаңыз диңлэп гөрэйиң! — Ол шей дийип, депреклериң бирине батлы какан.

Депрек сеси яңлананындан илат көшге чозды. Босуп гелйэн адамларың бириниң элинде гылыч болса, бириниң элинде найза барды.

Хан муңа хезил эдип гүлди ве:

— Барың өйли-өйүңизе гайдың. Мен мыхманлара депрегиң нәхили яңланяндыгыны гөркездим — дийди.

Айлар айланып, йыл тәзеленди. Тәзе йыл байрамчылыгыны габатлап, ене көшге атлы-абрайлы мыхманлар гелди. Онсоң, гүррүңден гүррүң чыкып, оларың бири:

— Гечен гезек депреклериң диңе бириниң сесини эшитдик. Бейлекисининем сесини эшидәйсек кем болмазды — дийди.

— Бейлеки депрегиң сеси өңкиңем чепи дәлдир. Ынха гөрерсиңиз! — Хан хызматкәрлерине икинҗи депреги хас ёгынрак тайяк билен какмагы буюрды.

Ене ханлыгың әхли илаты босуп гелди. Ене хан олара:

— Өйли-өйүңизе гайдың. Мен мыхманлара икинҗи депрегиңем сесини эшитдирдим — дийди.

Тәзе йыл байрамчылыгы совулды. Мыхманлар өйли-өйүне гайдышдылар. Хут шол гүнүң эртесем көшге ягы дөкүлди. Йөне депреклери хер нәче каксалар-да, гелен адам болмады. Ызлы-ызына ики гезек алданан илат ене хан өз депреклеркини какып өвүнйәндир өйтди.

Гарав гөрмедик душман, Ли ханың ханлыгыны басып алды, ханың өзүнем тутуп, гул эдип сатды.

Икисем хеләк болды

Толкунлар балыкгулагы кенара чыкарып ташлады. Говы гүнди; хова майылды, гүнешлиди. Балыкгулак өйҗүклериниң ишикҗеклерини ачып, хезил эдип гүне чоюнды. Шол вагтам кенара леглек гелип гонды. Ол балыкгулагы гөрүп оңа килтини дикди. Йөне ол чүңкүни уранындан, балыкгулагың өйҗүклериниң ишиги җебис япылды-да, гушуң чүңкүни берк гапҗады.

— Гаты говы-да — дийип, леглек гедемлик этди. — Кенарда үчҗе гүн шейдип сакларын велин, сувсуз гатап галарсың. Шонда чүңкүми өз-өзүнден гойбәрсиң.

— Үч гүнден сең өзүңем ажындан сурнугарсың, сүйнүп галарсың. — Балыкгулагам өзүнден аркайынлыгыны айтды. — Шонда өйҗүклеримиң ишигини ачып, аркайын деңзе чумуп гидерин.

Бу гүррүңлери эшиден гоҗаман леңңеч шей диен:

— Гой, илки балыкгулак леглегиң чүңкүни гойберсин, леглегем балыкгулага зат дегмесин. Шонда ики тарапа-да бәхбитли болар!

— Ег-а! — дийип, балыкгулак бу теклип билен дүйпден

ылалашмады. — Ол ачлыгындан илки өлер, мен онуң чуңкуни диңе шонда гойбәрин.

— Бай-бай-ов!—дийип, леглегем ондан кем отурмады.— Балыкгулак сувзулыкдан илки өлер, шонда мен оны иерин!

Шейдип олар Гүн яшянча давалашдылар. Агшамара болса кенара балыкчы гелди ве леглеги балыкгулагы билен биле тутды-да өйүне алып гайтды.

Нетижеде, леглек балыкгулагы, балыкгулак болса леглеги хеләк этди. Бир сөз билен айданыңда болса, икисем хеләк болды. Себәби олар бир-бирегиң кастына чыкыпдылар.

Гүнәкәр ким?

Чи хан өз көшк гуллукчылары билен ава-шикәре чыкан. Ол бир көлүң гырасына баранындан йүзүп йөрен газы гөрен ве деррев ок-яйына япышан. Йөне онуң атан окы газың хол бейлесинден гечипдир. Зәхреси ярылан газ гамышлыга сүмүп-сүммәнкә-де көшк гуллукчылары өз хөкүмдарларыны махабатландырмага башлапдырлар:

— Бизиң хөкүмдарымыз Хытайың иң мешхур мергенидир!

— Ол учуп барян дурнаң гөзүнденем урар!

Шейдип, көшк гуллукчылары өз хөкүмдарларыны бир-бирине гезек бермән, ерде-гөкде гойман өвүпдирлер. Мергенликде дагы оңа тай гелибилҗегиң энтек дүнйә инмәндигини, бу голайда-да инмеҗекдигини айдыпдырлар. Йөне хөкүмдар өз атан окуның газа дегмег-ә бейледе дурсын, онуң голайынданам барманыны гөрен экен.

Хөкүмдар авдан доланып гелип, гожа алым Сюэнь Чжаның янына баран ве:

— Айтаңызлаң, мениң көшк гуллукчыларымың арасында-да бир вагт догручыл адам тапылармыка? — диен. — Хачан мениң нөкерлерим мени өвмәни бес эдип, догруларыны айдып башларлар?

Парасатлы Сюэнь Чжан шей диен:

— Эгер хөкүмдар гошгы-газалы сөййән болса, көшк гуллукчылары оңа гошгы-газал окап берйәрлер. Эгер хөкүмдар саза ашык болса, онда онуң гуллукчылары түйдүклерини янларындан гоймазлар. Эгер хөкүмдер өзи хакындакы хакыкаты эшитмек ислесе, көшк гуллукчылары оңа гөнилерини айдырлар. Эгер-де гуллукчылар өз хөкүмдарларына ялан-ящрык сөзләп, оны ери гелсе-гелмесе өвүп, халыс гөздән дүшйән болсалар, онда оларың хөкүмдары ялан сөзленени-

ни, ерликли-ерликсиз өвгини говы гөрйәндир. Себәби көшк гуллукчылары хемише өз хөкүмдарларының гөвнүнден туржак зады эдйәрлер. Инди отурың-туруң-да ойланып гөрәйиң, көшк гуллукчыларының догрусыны айтмаяны үчин ким гүнәкәр: сизми я олар?

Адам дагдан-да гүйчли

Хытайда бейик Тайхан даглары бар. Онуң дик депесине чени мүң чжанданам[1] гечйәр. Эгер ондан өврүлип-айланып гечжек болсаң, йүз лиденем (2) кән йөремели.

Тайханың этегинде гожа дайхан Юя Гун яшаярды. Юй Гунуң гарыпжа күлбесиниң янында башга-да бир топар күлбе барды. Обажыгың илаты өз гүн-гүзеранындан өмүр нәгиледи.

— Гөрүң-ә бу болан зады — дийип, олар отуранларында-туранларында зейренер йөрердилер. — Өз экин мейданымыза баржак болсагам шу дагың ярының дагы дашындан айланмалы. Гоңшы обалара барып-гелжек болсак дагы гаядан-гая дырмашып өврүлип-айланып, хәлыс аңкамыз ашяр. Биз бир багтыятан экеник. Маңлайымыздан чыкян ере-юрда серед-ә! Яман ерик, чагаларымызам бизиң чекен хорлугымызы чекмели болжак. Агтыкларымызам гөрги гөржек бу ерде. Бизиң бетбагтлыгымыз оларыңам маңлайына язылжак...

Тогсан яшы долан Юй Гун өз машгаласыны, илен-чаланларыны дашына үйшүрди-де, шей дийди:

—Шу даг бизе яшамага зелел берйәр. Гелиң үйшелиңде, оны башга ере гөчүрелиң. Өз экин мейданларымыза, гоңшы обалара ёл ачалың.

Шейдибем Юй Гунуң машгаласы иш башлады. Олар бирнәче айлап дыз энмән ишледилер. Кимси пил билен, кимси палта, кимси керки билен даш гопарды, ер көвди. Гопаран дашдыр гумларыны болса, халта гапгарып, Бохай айлагының кенарына чекдилер.

Ай айланып, йыл доланды, йөне дагың шол [illegible]ы

Юй Гунуң ёкнасыз гоңшусы гелип, гүлүмжирәп шей дийди:

—Юй Гун, акмаклыгыңам чеш ягшы! Тогсаны арка атыпсың, бир аягыңы гөре сокуп отырсың. Шу халыңа-да даш

---

1) Чжан — өлчег бирлиги, 3,5 метр төвереги.

2) Ли — өлчег бирлиги, 576 метре барабар.

гопармагың, даг гөчүрмегиң ядыңа дүшүшине хайран! Ол-а даг экен, хожагаз чөп-чаламлары гопармагам хыллалла ахырын саңа!

Юй Гун улудан бир демини алып, йүзүниң дерини сылды-да:

—Хава, сиз мамла. Мең үчин шожагаз чөп-чаламлары гопармагам хыллалла. Йөне мен шонда-да дагдан гүйчли... — дийди.

—О нәхили? — дийип, гоңшусы гең галды.

—Себәп дийсең, Тайхан дагы береййәм өсмесини гоян. Догры, ол бейик даг, аңрысына-бәрсине гөзем етенок. Йөне ол тәзеден-тәзе гая-геришлери догрардан эҗиз., Шоң үчинем мең чагаларым, агтык-човлукларым гүнде бир торба гумдан чекенлеринде-де Тайхан дагының ери таңкырап галар. Диймек, Тайхан дагының Бохай айлагының кенарына гөчмели болҗагы икучсыз. Шонда адамлар маңа-да, мениң агтык-човлукларыма-да алкыш айдарлар. Шоң үчинем мен өлүмимиң өң янында-да эл говшурып отурамок. Ишлейән. Айрыл ёлдан, ишден гойма мени.

Шей дийди-де, гоҗа Юй Гун гумдан-кесекден долдуран торбасыны эгнине атып, Бохай айлагына тарап уграды.

Масгара болан хәким

Чу юрдуның хөкүмдары гедем адам болан. Бир гезек ол Лю ханлыгындан илчи гелйәнини эшидип, везиринден:

—Шу гелйән илчи хакда нәме билйәң? — дийип соран.

—Илчиң адына Янь Цзы диййәрлер. Бедройҗа хем жүбә атаймалы келтеҗик адам...

—Эдйән затларыны! — дийип, хәким гахарланан ве: — Ленкебут ялы эдип, мең юрдума ибермәге шондан башга илчи тапмадылармыка? Көшгүң диварындан эглип гечәер ялы бир дешик дешиң-де, о бедройы шол дешикден кабул эдиң —диен. — Оң ялы илчиниң той дервезесинден кабул эдилмеги хөкман дәл!

Хачанда Янь Цзы геленде, везир оны өзи үчин тайярланан дешигиң агзына гетирип, көшге гирмеги мүрехет эден.

Янь Цзы өзүниң кемсидилйәнине бада-бат дүшүнен ве шей диен:

—Адам яшаян юртларда илчилери той дервезесинден кабул эдйәрлер. Ит шалыгында болса, илчилери ит ятагының агзындакы ялы дешикден кабул эдйәрлер...

Бу сөзи эшиден везир хайдан-хай той дервезесини ачмагы буйран ве Янь Цзыны шол ерден көшге салан.

Илчини гөрен хөкүмдарың бада-бат дили гиҗәп башлапдыр:

—Шу гүн мен бир огрыны дардан асмагы буюрдым. Ол огры бизиң юрдумыза сиз тарапдан гелипдир. Янь Цзы:

—Багышлаң, о кеззап сизиң юрдуңызда хачандан бәри яшаяр? — дийип соран.

Хөкүмдар:

— Үч гүн бәри — дийип җогап берен.

Янь Цзы гүлүп:

—Диймек, сизе оңа огурлык өвретмек үчин бары-ёгы үчҗе гүн етерлик болупдыр-да — диен.

Илчиниң җогабындан ичи янан хөкүмдар:

—Сизиң юрдуңызың халкы гаты аз өйдйән — диен.

Янь Цзы оңа шейле җогап берен:

—Эгер мең юрдумың халкының бары бирден асмана элини узатса, аясы билен Гүнүң өңүни япар. Эгер мең халкымың бары бирден бир аягыны ере урса, тутуш ер тогалагы сарсар. Эгер мең халкымың бары бирден дага тарап үфлесе, даглар юмрулып, кесеге өврүлер!

Хөкүмдар ене илчини кемситмек пикиринден эл чекмәндир:

—Эгер сизиң юрдуңызда шейле адам кән болса, о нәме үчин сизиң хөкүмдарыңыз мең юрдума сизи илчи эдип иберди? Эйсем, сизиң юрдуңызда сизден акыллырак, сизден гелшиклирәк хем сизден узынаграк адам тапылмадымы?

Янь Цзы хормат билен баш эген ве шей диен:

—Бизиң юрдумызда шейле бир адат бар: эгер илчи иберилйән юрдуң хөкүмдары гөрмегей хем акыллы адам болса, шол юрда гөрмегей хем акыллы адамлар илчи эдилип иберилйәр. Мен бир налаҗедейин, үстесине гөрк-гөрмекденем, бой-сыратданам, акыл-пайхасданам пай алып билмәндирин. Шонуң үчинем мени сизиң юрдуңыза илчи эдип ибердилер.

Шу сөзден соң хөкүмдар Янь Цзыны кемситҗек болмасыны бес эдипдир.

Кимиң иши шов аляр

Сунуң кичирәҗик меллеги барды. Ол шол меллекде эртирден агшама ченли гыдырданар йөрерди. Шоң үчинем хер йыл гүйз говы хасыл аларды. Базара келемдир, кәшир, ной-

бадыр нохут, хыярдыр шугундыр чыкарарды. Шейдибем гүнгүзераныны айларды.

Бир гезек ол экинини суварып йөркә, жеңңелликден бир товшан бөкүп чыкды-да, алжырап дуб агажына урулды.

— Ине саңа герек болса шовлулык! — дийип, Сун өзаягы билен үстүне гелен ава хезил эдинди. — Эмгенмесизже хем этли, хем дерили болдум. Этини иерин, дерисини болса базара чыкарарын. Пулжагазына-да түви алнарын...

Онсоң Сун экин-дикинини ташлады-да, базара товшан дерисини сатмага гитди.

Эртеси ол ене меллегине гелди. Йөне экине сув тутуп мазасы болмады, ене жеңңелликден товшан бөкүп чыкайжак ялы болды дурды. Онсоң дуб агажының ашагына барды-да, хачан ене бир товшан атылып чыкар ве дуба урлуп, сеңселәп йыкылар дийип, гарашмага башлады.

Сун агшама ченли гарашды, йөне товшандан дерек болмады.

Шолдур-да-шолдур, Сун экин-дикинини унутды-да, эртирден-агшама товшана гарашманы чыкарды. Меллегини отчөп басды гитди, экен экинлери сувсуз гурап галды. Сун болса, шол агажың ашагыны алды, товшаның ёлуна гөз дикди отурды. Йөне онуң меллегине шол екеже товшандан башга екеже товшанам дүшмеди...

Гүйзде, гоңшулары хасыл йыгнанда болса, Сун өз меллегини басан от-чөплери согрушдырып, гахарлы хүңүрдеди:

— Дүнъеде хич хили адалат ёк. Гоңшулар-а худай эчилибилен шовлулыгыны эчилйәр, маңа гезек геленде-де еке товшан билен оңдурҗак боляр!

Йөне Сун бир затдан, шовлулыгың диңе азап чекйәне берилйәнлигинден хабарсызды.

Өзи өзүнден оңмаяндан көмек сорама

Гадым вагтларда Цы ханлыгында эрбет гуракчылык болупдыр. Адамлар эртирден агшама ченли гөге гөз дикипдирлер. Олар асманда булут гөрнер, ягыш ягар дийип умыт эдйән экенлер. Йөне гөк дуп-дуры экен, булутдан-бейлекиден дүшнүк дагам ёк экен. Гуракчылык болса, гүн-гүнден бетерлейәрмиш.

Юрдуң хөкүмдары шей диен:

—Адамлар нәди нәче гүндир гөге гөз дикйәрлер. Йөне еке дамҗа-да ягыш даманок. Мен шу гүн даг худайының хузурына барайын-да, ондан ягыш ягдырмагыны сорайын.

Бу сөзи эшиден акылдар Янь Цзы шей диен:

—Бизе даг худайындан хич хили көмек болмаз.

—О нәме үчин бей диййәң? — диййип, хөкүмдар геңиргенен. — Даг худайының гудраты гүйчлидир.

Акылдар айдан:

—Даг этеклерине гөз гездир, гаяларың гериишлерине назар айла: ярык-ярык болуп, янып ятандыр. Диймек, даг худайының өз раятына — даг-дашлара-да делалаты етенок. Онсоң ол бизиң экин мейданларымыза нәме неп эдип билсин?

Хөкүмдар ене бирнәче гүнден шей диен:

—Мен раятым хенизем асмандан умыдыгәр. Йөне хенизем ягыш яганок. Шу гүн токай худайының хузурына гидип, ягыш ягдырмагыны хайыш этжек.

Акылдар айдан:

—Токайдакы агачлар биреййәм гурап гитди. От-чөп саман болды. Эгер токай худайы өз токайларыны халас эдип билмедик болса, бизе нәме көмек берип билер?

Ене-де бирнәче гүн геченсоң хөкүмдар шей диен:

—Мениң раятым хенизем асмана эл серип отыр. Йөне Гүн барха бетер гызяр. Эпгекли ел болса, ери өңкүсинденем бетер гурадып баряр. Говусы, мен деряләр худайының хузурына гидейин-де, ягыш ягдырмагыны дилейин.

—Бидерек ере вагт йитирме — диййип, акылдар оны ене саклады. — Төверегиңизе бир гөз айлаң-а, көллер биреййәм таңкырап галды, деряләр гурап галмагың өң янында. Гурбагалардыр балыклар порсашып ятыр. Өз раятына неп етмедик худайдан бизе нәме неп болсун?

—Онда мен нәме этмели? — диййип, хөкүмдар халыс угруны йитирен.

Акылдар айдан:

—Раятыңа эртирден агшама гөгүни гөзләп отурманы гадаган эт. Гой, олар говусы эртирден агшама дерядан сув дашасынлар-да, гурап барян агачларыны халас этсинлер. Өзлерем индиден эйләк өзи өзүнден оңмаяндан көмек сорамасынлар.

Е Гун нәхили аждарханы сөййән экен

Е Гун диен хәким өз җайыны эпетден-эпет аждархаларың шекили билен беземеги буйрупдыр. Хай диймәнем онуң җайының диварларыны, полуны-петигини, гапысыны-эпишгесини, халысыны-дүшегини — бар ерини аждарханың шекилинден долдурыпдырлар.

Бири Е Гундан:

— Бу нәме этдигиңиз, өйүңизи аждархадан долдурайыпсыңыз-ла? дийип соран.

Е Гун айдан:

— Себәби мен аждарханы говы гөрйән. Хачанда аждарха йүзүм дүшсе, җаным хезил эдәййәр.

Е Гунуң аждархалары говы гөрйәндиги барадакы хабар ахыры аждархаларың өзүне-де барып етипдир. Онсоң бир гүн хәким өз голастыларыны дашына үйшүрип, акыл сатып отырка бир ерлерден җанлы аждарха пейда болупдыр. Өзем геле-гелмәне гүнортанкы әпишгеден келлесини сокуп, демиргазык тарапдакы әпишгеден болса гуйругыны гөркезипдир.

Җанлы аждарханы гөрениңден иманы гөчен Е Гун чиң аркан гайдып, ер багыртлапдыр.

Гөрлүп отурылса, хәким аждарханы дәл-де, аждарханың шекилини сөййән экен.

А Цайың весъети

А Цай патышаның йигрими оглы бар экен. Ол өлүм яссыгына башыны гоянда, огулларыны дашына үйшүрип, олара ичи оклы окданы узадан ве шей диен:

—Шу окданда йигрими бир саны ок бар: Иң асгыныңыз гелсин-де, шу оклардан бирини алып дөвсүн.

Огулларың иң асгыны бир окы согруп алыпдыр-да, ики эпләп девүпдир.

—Инди иң гүйчлүңиз гелиң-де, шу окларың барыны бирден дөвүң.

Огулларың иң гүйчлүси барып, хер нәче чыгылса-да, бар окы бирден дөвмек башартмандыр.

Шонда А Цай айдан:

—Бир окы дөвмекден аңсат зат ёкдур гөрсеңиз. Йөне бирден йигрими окы дөвмек велин, хер нененси гүйчли адамада башартмаз. Шоң үчинем мен сизе мыдама биле болмагы, бир-биреге арка дурмагы пент эдйән. Шонда сизиң шалыгыңыза хич бир душманам аралашып билмез. Юрдуңыз абадан болар, гөрҗегиңиз говулык болар.

Җогапсыз галан совал

Бир дервүш Чу велаятында бакы яшайшың сырыны билйән алым бар дийип эшидипдир ве шол гүнүң өзүнде ёла дүшүпдир. Ол бакы дөвран сүрмегиң сырыны илден өңүрти билмек үчин дем-дынжыны алман ёл йөрәпдир. Хачанда ол

бакы яшайшың сырыны билйән алымың босагасындан этләнде, онуң гаррап, яңыжа жан берендигини айдыпдырлар.

Ланыкеч болан дервүш ызына доланып, ёлбойы өңүнден чыканың янында зейренипдир.

Биразажык өң угран болсам, биразажык өң баран болсам болжак экен. Дирикә етлишжек экеним. Шонда бакы яшайшың сырынам билжек экеним, өлмән дөвранам сүржек экеним...

Гечип барян дайхан дервүшиң зейренжини эшидип сәгинен ве оңа шейле сораг берен:

—Эгер бир адам өз өйүнде ачлыкдан өлен болса, онуң өйүнде халта долы түви бардыгына ынанып болармы?

Бейле зада диңе дәли я тентек ынанар — дийип, дервүш нерт жоган берен.

—Эгер бир адам өз өйүнде тешнеликден өлен болса, онуң өйүнде күйзе долы шерап бардыгына ынанып болармы?

—Бейле зада диңе дәли я тентек ынанар — дийип, дервүш бу сорага-да перт жоган берен.,

—Эйсем, өзи гаррап өлен адамың бакы яшайшың сырыны билйәндигине гүп ынанан адама нәме диймели онда? Дәлими я тентек?

Дайханың бу сорагы жогапсыз галыпдыр.

ГАДЫМЫ ГРЕК ПӘХИМЛЕРИ

—Сениң шадан нәме артыкмачлыгың бар? — дийип, акылдардан соранлар. Акылдар айдан:

—Ша — өз дуйгуларының гулы. Мен болсам өз дуйгуларымың хөкүмдары.

* * *

—Хөкүмдар сизи нәме үчин халанок? — дийип, акылдардан соранлар. Акылдар:

—Себәби хөкүмдар өзүнден акыллылаң эхлисини йигренйә — диен. — Бу гылык хөкүмдар эхлиниң барына махсус —дийибем сөзүниң үстүне гошан.

* * *

Дашына бейик дивардан гала галдырылан шәхери гөрен акылдар шей диен:

—Аяллар үчин хезил эдип яшабермели ер экен. Йөне хакыкы эркек гала букулып яшаса, хич гелшиги ёк-да...

* * *

—Нәме үчин бахыллаң йүзи мыдама гамашып дур? — дийип, Аристотелден сорапдар.

—Себәби олар диңе өз шовсузлыкларына дәл, эйсем өзгелең үстүнлигине-де яныл-бишйәрлер — дийип, акылдар жогап берен.

* * *

Акылдарың айдыны:

— Акыллы акмагы хемише танар. Себәби ол акыл кәсеси долмаздан өң акмаграгам болуп гөрендир. Йөне акмак акыллыны хич махал танап билмез. Себәби ол озал акыллы болуп гөрен дәлдир.

* * *

Диогенден бир байың байлыгы хакында сорапдар.

—Билмедим-дә — дийип, Диоген белли бир зат айдып билмән икиржиңленипдир. — Мен онуң пулуның көпдүгинден-ә хабарлы.

—Диймек ол бай-да?

Диоген шонда:

—Байлык билен пулдарлык бир зат дәл ахырын — диен. — Хакыкы бай өз боланжа зады билен каныл болуп йөрен канагатлы адамдыр. Ким өз йыгып-йыгнырыныны аз гөрүп, харс уруп йөрен болса, ол хич затсыз, йөне өз гүнүнден разы болуп йөрен адамлардан көп гарыпдыр.

* * *

Сократ бир пулдар билен узак ёла ёлдаш болан. Ёлда олара гаракчыларың душаймагының ахмалдыгыны, бу этрапда яраглы таланчыларың кәндигини айдыпдырлар.

—Ишим гайтды, бирден олар мени танайсалар нәдерин — дийип, пулдар алада галан.

—Бирден олар мени танаман галса нәхили бор? Хай, бир топар иңңгайдап — дийип, Сократ башыны яйкан.

* * *

Александр Македонскә непис ясалан айна гаплары совгат гетиренлер. Совгатлар серкердәниң дийсең гевнүнден турупдыр. Ол айна гаплара середип доюп билмәндир. Бирденем оларың барыны девмеги буйрупдыр. Нәме үчин бейтдиң дийип соранларында болса, серкерде шей диен:

—Вагты-мөхлети гелип, бу гаплаң бары еке-екеден дөвлүп гутарар. Бирини хызматкәрлер элинден гачырар, ене бирини башга бир бела урар, гараз, түкенмек билен болар. Хер гезегем мен дөвлен гап үчин гынанмак гынанарын. Га-

харым гелер. Ондан өтри, гелҗекки түкениксиз гынанчларың өңүни бир гезекде аланың говы дәлми?

* * *

Сең илден, кән санлы бейлеки адамлардан нәмәң артык? диййип, Аристотелден соранлар.

Аристотел:

—Олар иймек үчин яшаялар, мен яшамак үчин иййән— диен:

* * *

Амазонкалылаң гаршысына 'йөрише угражак болан Александр Македонский дем салым сәгинен ве өз янындан шей диен:

— Еңиш газананым биленем шөхратым-а артмаз. Еңләйсем велин, масгара боларын. Бейик Александры аяллар ит масгарасы эдип еңипдир диерлер.

Шейлеликде ол амазонкалылаң үстүне йөриши гойболсун эдипдир.

* * *

Гиппократың айданы:

—Акыллы адам вагтал-вагтал айнада өз йүзүни гөрүп дурмалыдыр. Эгер йүзи бигөрк болса, гой, ол оны бет ишлери билен бир гаралтмасын. Эгер йүзи нурана болса, болар-болмаз иш билен йүзүниң нуруны солдурмасын.

* * *

Платоның айданы:

—Хич зат билмейән, хич зат өвренҗек болмаян адам гаты ярамаз адамдыр. Себәби онда ики чүйрүклик бирлешендир.

* * *

Сократа бири шей диййип игенен:

—Сең диййән затларыңа адамлар душуненок ахырын.

—О хич-ле — диййип, Сократ гөвни бир ялы җогап берен. — Йөне маңа айдян затларыңа өзүң дүшүнеңок дийсең-э гынанардым.

ГАДЫМЫ ПАРС ПӘХИМЛЕРИ

Акылдардан соранлар:

—«Догры сөзлиң досты ёк» диййилйәни догрумыдыр?

—Бу төхметчилер бабатда шейледир — диййип, акылдар җогап берен.

* * *

Акылдар айдан:

—Сабырлылык гаты говы гылык, йөне дурмуш узак сабыр эдерден гысга!

* * *

Акылдар айдан:

—Ким болайсын, байлыгы йигренйән дийсе, мен оңа тә шол йигренҗини субут эдйәнчә яланчы диерин. Хачанда онуң гара чыныдыгына гөз етиренимден соң болса, самсык экениң дийип, мен оңа аркайын айдарын.

* * *

Акылдар айдан:

— Акмага ягшылык эдйән адам доңзуң бойнуна гөвхер монжук дакян я-да зәхерли йыланы бал билен бакян тентеге чалым эдйәндир.

* * *

Акылдар айдан:

—Дана киши дурмушдан өз пайыны алмак үчин узак-узак үлкелере рована болмалам болса тайындыр; акмак адам болса, өз рыскыны диңе атасының мүлкүниң төверегинден агтарар.

* * *

Арташир ша айдан:

—Дин дүнйәниң бинядыдыр, хөкүмдар болса онуң гаравулыдыр. Берк бинятсыз бина бахым юмрулар, гаравулсыз өйи болса талап гидерлер.

* * *

Хысрав шадан сораплар:

—Сен иң илки кимиң акылланмагыны ислэрдиң?

—Душманларымың — дийип, ша жогап берен. — Себәп дийсең, акыллы адамлар эрбет ниет билен йөриш кылмаярлар. Самсыклары болса өз самсык пикирлериндеп хич бир зат дөндерип билмейәр.

* * *

Шапур ша шей диен:

—Ислендик шәхери шу бәш зат безәп билер: еңилмез ша, адыл казы, наз-ныгматдан долы базар, эли еңил тебип ве бол сувлы деря.

* * *

Акылдар айдан:

—Бедениң ңиймите мәтәчлигинден йүрегиң пәхим-пайхаса мәтәчлиги хас гүйчлүдир.

* * *

Шанурша айдан:

—Хачанда акмаклаң ишиниң угрунадыгыны, терсине, акыллылаң ишиниң ровачланмаяныны гөремде, адамларың ыкбалыдыр мертебесиниң хич бир җәхтден лайык гелмейән диги барадакы ынанҗым беркейәр.

ГАДЫМЫ ХИНДИ ПӘХИМЛЕРИ

Акылдар айдан:

—Ер йүзүниң хөвес-хыҗувы деңиз сувы ялы бир зат. Ичдигиңче тешнелигиң артяр, бетер сувсаяң.

* * *

Акылдар айдан:

—Билим акыллының акылына акыл гошяр, акмага велин уграң угрунда зыян етирйәр. Эдил Гүнүң сағ гөзи нурландырып, шова гөзи гамашдырышы ялы-да.

* * *

Дана айдан:

—Душманыңа хич вагт ынанма. Хатда гулагыңа хош якян затлары айдан-да ынанма. Ядыңда сакла, отда дуруп гайнан сув чогяндыр-да, оды өчүрйәндир.

* * *

Акылдар айдан:

—Акыллы адам хемише рухы сагдынлыгың гамыны иййәр, акмак болса диңе беден берклигиниң аладасыны эдйәр.

* * *

Акылдар айдан:

—Шу алты зат өз тебигаты боюнча вагтлайындыр: булудың көлегеси, акмагың достлугы, аялың сөйгүси, уммасыз байлык, залым ша, ялан шөхрат.

* * *

Акылдардан сораңлар:

—Юрдуң иң эрбеди хайсыдыр?

Акылдар айдан:

—Болчулыга хем рахатлыга йүзи дүшмесе, юрдуң эрбеди шол юрт болар.

* * *

Акылдардан сораңлар:

—Аңрыбаш самсык дийип нәхили адама айдыляр?—Дана:

—Овадан гыза өйленип, соңам оны өйде гоюп, алыс иле

сапара гидйән адама — диен.

* * *

—Әрсиз аялы нәмә деңәп болар? — дийип, данадан сораңлар.

Дана:

—Сувсуз деря — дийип жогап берен.

* * *

—Акмак билен көрүң меңзешлиги нәмеде? — дийип, данадан сораңлар.

Дана айдан:

—Көр бичәре гараңкылыкдыр ягтылыгың тапавудыны билип биленок. Акмак болса, аласамсыклыкдыр пайхаслылыгың тапавудыпы билип биленок.

ГАДЫМЫ ЕВРЕЙ ПӘХИМЛЕРИ

Дана айдан:

—Сабыр-такатлылык ве бибашлык диңе херекетден дәл, сөзлерденем гөрүнйәр.

* * *

Бири зынданың гапысыны чызып язан:

«Ине, хесрет өйи шү. Бу ерде адамлары дирилигине гөмүпдирлер. Хакыкы достлугың нәмедигинем, душмана йигренжиң нәмедигинем шу ёрде хас говы билйән.»

* * *

Дана айдан:

—Пешече душманыңы пилче гөр. Оны хич вагт әсгермезчилик этме. Сересаплылыгы элден берме. Гүйчли достуны болса, эҗиз бичәре хасапла. Ёгса, ядыңда сакла, шол гүйчли достуң голдавына аркайынланып, өзүңче бар-ёк душманыңдан ит масгарасы болуп басылмагың даш дәлдир.

* * *

Атасы оглуна айдан:

—Эгер гарып дүшсең, бу барада өз якын достлаң янында-да дил ярма. Ёгса олар сениң яныңда хонданбәриси боларлар. Җаның янар.

* * *

Дана айдан:

—Байлык бар айбыңы япяр.

* * *

Дана айдан:

—Башдан халал яшан адам ынсап ызасындан халасдыр.

* * *

Бириңден соранлар:

—Адам нәхили ягдайда хесрет дерясына боя-бөй гарк боляр?

Гаты әжизләнде хемем кән затдан умыдыгәр боланда.

* * *

Бири айдан:

—Акмаклар адамларың диңе хатасыны гөрүп билйәрлер, лайыкатдыр мертебә үнс бермейәрлер. Олар эдил бедениң гүберчек ерлерине гонҗак болуп дыржашян сиңеклер ялыдыр.

* * *

Өз раятларының әхлисиниң говы адамлар болмагыны ислейән хөкүмдарың өзем говы адам болмалыдыр. Бу хөкмандыр. Ёгса ол көлеге салян зады дәл-де, эгри-бугры көлегәни дүзетҗек болуп аррыгыны гынаян акмага чалым эдер.

* * *

Бири айдан:

—Экин экилмекчи болнанда, тохум сепилҗек топрагың хасыл берҗек ердигиниң я-да хасыл бермеҗек ердигиниң мазалы барланылышы ялы, ягшылык этҗек адамыңам өңүнден мазалы сынламалы.

* * *

Бири айдан:

—Шасы адыл болмаса, шалык сынмак билен боляр. Шасы адыл болса, шалык барха ровач аляр. Себәби биадыл ша хемме зады вейран эдйәр, адыл ша болса хемме зады беркарарлыга гөнүкдирйәр. Йөне вейранчылык деррев гөзе дүртүлйәр, өзем чалт болуп гечйәр. Беркарарлык үчин болса вагт герек, онуң нетижелери хем соң мәлим боляр.

* * *

Бири айдан:

—Дилден сыпдыран сөзлерим үчин өкүнен гезегим кән болды. Йөне дишимиң аңырсында саклан затларым үчин еке гезегем ахмыр чекмедим.

* * *

Бири айдан:

—Хениз дилден сыпмадык сөз шол сөзи диймекчи болян адамың бендесидир. Хачанда шол сөз дилден сыпанындан соң болса, шол сөзи айдан адамың өзи сөзүң бендесине өврүлйәр.

* * *

Бири шей диен:

—Көпсөзлүликден гача дур. Ёгса ол ёлуң угрунда мүн-нер-мүннер болшуп ятан дашлар ялы хеләк эдер.

* * *

Бири шей диен:

—Илиң улулы-кичили ялңышыны хасапламан, өз ялңыш-ларыны дүзетмәге гүмра болан адам багтлыдыр.

* * *

Акылдардан соранлар:

—Худайың ялканыны я-да гарганыны нәдип билмели?

Акылдар айдан:

—Эгер бир яш йигит акыл-пайхаслылыкда гарры адама чалым эдйән болса, онда оны худайың ялкадыгы дийип би-лиң. Эгер бир гарры адам акыл-пайхасда яш огланча-да ёк болса, онда оны худайың гаргадыгы дийип билиң.

* * *

Акылдар аяла айдан:

—Эгер сиз мең билйәнлерими билйән болсадыңыз, онда агыңыз гүлкиңизден хас гүйчли чыкарды.

МУСУЛМАН ХӨКҮМДАРЛАРЫНЫҢ ВЕ АКЫЛДАРЛАРЫНЫҢ АЙДАНЛАРЫ

Бир гожадан:

—Сизиң уругыңызың аксакалы ким? — дийип соранлар.

Гожа шей диен:

—Ёвуз ыкбал оларың калбына мени аксакал эдинмеги салыпдыр.

* * *

Бир хөкүмдардан:

—Сениң юрдуң хемише асуда. Сен муны нәдип газаняң? — дийип соранлар. Хөкүмдар айдан:

—Хачанда мен ерден аягымы үзүберемде, мениң көмек-чилерим ерде галярлар. Хачанда олар ерден аягыны үзенде, мениң өзүм ерде галян. Хачанда мен гахар-газаба мүнемде, көмекчилерим мени көшешдирйәр. Хачанда олар дергазап боланларында болса, мен оларың жылавундан дартян.

* * *

Акылдардан соранлар:

— Сен акыл-пайхаcда нененңси дережә етдиң?

—Хич киме ынанылмаян ве хич киме бил багланмаян де-

режэ етдим. Мен инди хич кимден хич зада гарашамок. — Акылдар шей диеп.

* * *

Акылдар айдан:

Өз зенанларыңызы айдым-саздан дашракда саклаң. Егер ол асыллылыга зепер етирер, хыжувландырар ве өзүңе буйруп билмекден махрум эдер. Себәби айдым-саз шерапдан-да бетер серхош эдйәндир.

* * *

Дана айдан:

Греклер иң башаржаң адамлар. Парслар болса, дуранжа бир акылың өйи.

* * *

Хөкүмдар өз нөкерлериниң бирини гаты йигренйән экен. Онсоң ол өз көшк гуллукчыларының бирине шей диен:

Сең маңа пылан нөкери өлдүрдер ялы адам-а салгы берип билмерсиң?

- Мен өзүм өлдүрип берерин оны, хәлә-де гойман—дийип, көшк гуллукчысы хызмата гайымдыгыны гөркезмекчи болупдыр.

- Ёк, сен өлдүрсең, боланок. Мен ол өлдүриленден соң ганхоры жогапкәрчилиге чекжек. Кануның талап эдиши ялы, өлүм жезасына хөкүм этжек...

* * *

Патышаның огулларының бириниң гырнагы ёгалыпдыр. Патышаның оглы муңа гаты хапа болупдыр. Хатда гижелерине-де өвлүйә гидип, мазарың башужында отурып, аглап гайдындыр. Бу хабар патыша барып етипдир. Ол оглуна шейле мазмунлы хат иберипдир:

«Хайсыдыр бир гырнак өлди дийип, ярым-яш болуп йөрме боларм ы? Мен бейле огла нәдип өз халкымы ынаныл билерин? Ненең эдип мен сени өз ериме патыша гоярын бейдип йөрсең?».

Хаты окан шазада шей диен:

—Мен ол гырнак үчин төлән пулума гынанамок, говы адамы йитирдим дийип аглаян.

* * *

Хөкүмдар айдан:

— Өзүмизден өңки өтүп-гечен хөкүмдарлары кән бир шөхратландырыбермәлиң. Бейтсек, өз мертебәмиз кемелер.

* * *

Бир патыша өлүм яссыгында ятырка огулларыны чагыр-

дыпдыр-да, мирасдарлык тәжиниң илки улы оглуна дегишли боляндыгыны, ондан соң болса кичи оглуна мирас галмалыдыгыны айдыпдыр. Муны эшидип, улы оглы атасына шей дийипдир:

— Сизиң айданыңыз болар, атам. Йөне мен хайыш эдйән: гой, юрды илки иним доландырсын, соң маңа берсин. Шонда мирасдарлык тәҗи мениң оглума-да етер, кануныңам бозулдыгы болмаз.

* * *

Хөкүмдар айдан:

— Эгер мениң говы гөрйән задымың гүнә гечмедигини билен болсадылар, онда юртда ничиксидир бир җенаят этмедик екеҗе адамам галмазды.

* * *

Бир хөкүмдара онуң сөер ашыны биширип берипдирлер. Хөкүмдар сачак башындан отурыпдыр-да, хезил эдип нахара башлапдыр. Шол вагтам ол нахарың ичинден бир сиңек чыкыпдыр. Ол сиңеги айрыпдыр-да, ене чүмшүлдәп башлапдыр: Соң онуң өңүнден икинҗи үчүнҗи... сиңеклерем чыкыпдыр. Хөкүмдар нахар ийип боланындан соң шей диен:

— Маңа эртирем шуң ялы нахар биширмегиңизи хайыш эдйән. Йөне мүмкин болса, сиңегини бираз азалдавериң.

* * *

Солтан арадан чыканындан соң, бири онуң кичи оглуидан соран:

— Солтан саңа гөз-гулак болмагы хайсы доганыңа табшырды?

— Доганларың әхлисине гөзгулак болавери дийип, солтан олары мениң өзүме табшырды.

* * *

Дана айдан:

— Адам ики саны ягдайда өз мертебесини ере саляр: өзи үчин дилег саланда ве акмак билен гүрлешмәге меҗбур боланда.

* * *

Яш хөкүмдар өз нөкерлерине кән өвүт берен, йөне олар оңа хич гулак асмандырлар. Яш хөкүмдар гахарланан ве шей диен:

— Гөрйән велин, сизе өвүт берйән дәл-де, депәңизде таяк дөвйән хөкүмдар герек. Таяк сөзден хас дүшнүкли болара чемли.

* * *

Акылдар солтаның аялына хайыш билен йүз тутан:

— Солтана айтсаңызлаң, гой, ол мениң мөхүмими битирсин!

Солтаның аялы оңа шей диен:

— Мөхүмиң битмеги барада аладаланмагымы менден хайыш эдйәнчәң, солтаның өзүне барып айтсаң говы болмазмы? Ол сениң мөхүмиңи йүзүниң угруна битирип гойбәр.

Акылдар муңа гаршы чыкан:

— Ёк, бейле дәл. Хачанда ёкардакы шахалар миведен долы болса, оны алып иймек үчин агажың дүйбүне бармалы не ашакдан саргсын бермели...

Жебран Халыл ЖЕБРАН,
арап акылдары

«ЧӘГЕ ВЕ КӨПҮРЖИК» ДИВАНЫНДАН

Ынсаныет эхли — бакылыгың гөзбашындан бакылыга сары акян нур дерясыдыр.

Адам оглуның мертебеси онуң етен дережеси билен дәл-де, эйсем етжек болян дережеси билен өлчелйәр.

Яңра диңе лалың гөзи гидйәр.

Эгер-де гыш: «Бахар — мениң калбымда» дийсе, оңа ким ынанар?

Гел, гизленпечек ойналы! Эгер сен мениң йүрегимде гизленсең, мен сени эмгенмән тапарын. Йөне өз хүтдүгүңе сүмүп, ичинден гулпласаң велин, сени тапан болмаз.

Өмүр дийлен задың түйс өркүжине-йүрегине етип билсең, онда өзүниң якасы гайышлы женаяткәрден бейик дәлдигиңе хемем пыгамберден пес дәлдигиңе дүшүнерсиң.

Сен көр, мен болсам хем кер, хем лал. Гел, эл-эле берели-де, бир-биреге дүшүнжек болалы.

Мениң айдян затларымың ярысы маңысыз. Йөне мен олары айдян затларымың бейлеки ярысының дүшнүкли болары үчин хечжиклейән.

Мен өз икинжи «меним» билен хич хачан долы ылалашамок. Хакыкат икимизиң арамызда ятан болмалы.

Мен мыхманымы босагада сакладым-да: «Ёк, аягыңы гиреңде дәл-де, чыкаңда сүпүр» дийдим.

Биз көпленч өтен гүнлере бергимизи үзмек үчин эртелерден карз алярыс.

Бизиң хеммәмиз бенди. Бир тапавудымыз — кәбиримизиң отуран зынданымыз пенжирели, байлекилеримизиңки — пенжиресиз.

Арада бири өе гелди. Сачак башындан отурып, чай ичди, чөрек ийди, шерап сүзди. Соңам маңа сеңригини йыгрып, гүлүп гитди.

Соң ене гелди. Ене сачак башындан отурҗак, ене чай ичҗек, чөрек ийҗек, шерап сүзҗек. Мен оны ызына ит салып ковдум.

Бу гезек маңа перишделер гүлдүлер.

Гөзеллигиң чәгинден аңырда не дин бардыр, не-де ылым.

Сениң хич киме хич хили бергиң ёкдур. Шол бир вагтың өзүнде болса, сен хемме кишә хемме бабатда берҒидарсың.

Арзув-хыял — ярым дирилик, бипархлык — ярым өлүлик.

Эгер сен өз сырыңы еле ынанан болсаң, онда оны сырыңы агачлара ачаны үчин язгарма.

Пышбагалар ёл хакда товшанлара гөрә хас көп зат айдып билерлер.

Биле гүлшен адамларың ятдан чыкмагы мүмкин. Йөне биле аглашан адамларыңы хич хачан унудып болмаяр.

Биз чагаларымызы көпленч өзүмиз укламак үчин хүвдүлейәс.

Җеннет хоҗагаз ерде, шу гапының аңырсында, гоңшы отагда, йөне мен онуң ачарыны йитирдим.

А белки-де гоймалы еринде гоян дәлдирин.

Хачанда эркегиң эли аялың элине галташанда, оларың икиси бирден бакылыгың йүрегине аралашяр.

Сөйги билен мүңкүрлик хич хачан ылалашыга геленек.

Мен янар от хем гуры-гурак одун, бир бөлегим бейлеки бөлегими ялмап-ювдуп гелйәр.

Бахылың дыммасының аңырсында агыр-агыр хүммүлдилер ятандыр.

Өмрүң әхли сырына етеңсоң, өлүме ымтылып башларсың. Себәби олам өмрүң бир сырыдыр.

Адамда ики адам боламыш, оларың бири түм гараңкының ичинде-де гезер йөрермиш, бейлекиси болса, гүн дик депә галанда-да оянмазмыш.

МАЗМУНЫ

ДИҢЕ СӨЙГИ ХАКДА

Хер чемендеп бир гунча 5
Жебран Халыл Жебрандан 13
Жан де Лабрюйерден 14
Франсуа де Ларошфукодан 16
Фридрих Ницшеден 19
Лев Толстойың топлан дана сөзлеринден 20
Түркмен накылларындан 21
Түркмен шахырларындан сетирлер, бентлер 21
«Ковуснамадан» 32

ДИҢЕ ДАНАЛЫК ХАКДА

Дүзүжиден 35
Гадымы Хытай пәхимлери 35
Гадымы грек пәхимлери 59
Гадымы парс пәхимлери 61
Гадымы хинди пәхимлери 63
Гадымы еврей пәхимлери 64
Мусулман хөкүмдарларының ве акылдарларының айданлары 66
Ж. Х. Жебран «Чәге ве коиуржик» дипанындан 69

Йыгнамага берилди 06.01.93. Чап этмäге ругсат эдилди 11.06.93. Форматы 60Х84 1/16. Газет кагызы. Эдебият гарнитурасы. Шекиллери өсгүн чап усулы. Чап листи 1,5. Учёт нешир листи 1,14. Заказ № 1. Тиражы 10.000. Бахасы ылалашык боюнча

«М а х м а л» кәрханасының чапханасы
Ашгабат шәхери, Тимирязев көчесиниң 15-нжи жайы